

บทที่ 3

สภาพทั่วไปของพื้นที่กรณีศึกษา

ในบทนี้เป็นกล่าวถึงสภาพโดยทั่วไปของพื้นที่ทำการศึกษา โดยเฉพาะสภาพป่าไม้วัดมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร และอะไรเป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว รวมทั้งสภาพทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของหมู่บ้านที่ทำการศึกษา เพื่อที่จะได้เข้าใจถึงปัจจัยพื้นฐานของการดำรงชีวิตของชุมชน ที่มาของความคิดความเชื่อ รวมทั้งการจัดการทรัพยากรของชุมชนในด้านต่างๆ

3.1 สภาพการณ์ของป่าไม้ในจังหวัดเลย

จังหวัดเลยมีเนื้อที่ประมาณ 11,424 ตารางกิโลเมตร หรือคิดเป็น 7,140,000 ไร่ และเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่เหนือสุดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อำเภอเมืองเลยห่างจากกรุงเทพมหานครราว 520 กิโลเมตรตามเส้นทางกรุงเทพฯ-ชัยภูมิ-เลย และจังหวัดเลยมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยมีแม่น้ำโขงและมีลำน้ำเหืองเป็นแนวพรมแดน

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอภูผาม่าน จังหวัดขอนแก่น และอำเภอน้ำหนาว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอสังขม จังหวัดหนองคาย อำเภอากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู อำเภอน้ำโสม จังหวัดอุดรธานีและอำเภอตีฆมภู จังหวัดขอนแก่น

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอชาติตระการและอำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก

โดยทั่วไปลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดเลยมีสภาพเป็นภูเขาสูงมีภูเขาโคครอบ ลักษณะภูมิประเทศสามารถแบ่งออกเป็น 3 เขตคือ

1.เขตภูเขาสูง อยู่บริเวณทางด้านทิศตะวันตก ได้แก่ บริเวณอำเภอนาแห้ว อำเภอภูเรือ อำเภอด่านซ้าย อำเภอท่าลี่ เนื่องจากบริเวณอำเภอดังกล่าวเป็นภูเขาสูงชัน การคมนาคมในบริเวณนี้จึงไม่ค่อยสะดวก และลักษณะภูมิประเทศประกอบด้วยภูเขาเป็นส่วนใหญ่จึงทำให้มีพื้นที่ทำการเพาะปลูกน้อยและมีประชากรอาศัยอยู่เบาบาง

2.เขตที่ราบเชิงเขา อยู่บริเวณทางด้านทิศใต้และทิศตะวันออก ได้แก่ อำเภอภูกระดึง อำเภอภูหลวง อำเภอผาแดง อำเภอผาขาว และอำเภอปากชม ในเขตนี้ไม่ค่อยมีภูเขาสูงชันมากนัก มีที่ราบเชิงเขาที่พอที่จะทำการเพาะปลูกได้บ้างและเป็นเขตที่มีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่นปานกลาง

3. เขตที่ราบลุ่ม อยู่บริเวณแม่น้ำเตยและลุ่มแม่น้ำโขง ได้แก่ บริเวณอำเภอเมืองเดช อำเภอ
เชียงคาน อำเภอวังสะพุง ซึ่งเป็นเขตที่ทำการเพาะปลูกได้ดีทำให้มีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่นมากกว่าเขตอื่นๆ

จังหวัดเลยมีเนื้อที่ป่าไม้ทั้งสิ้น 7,062.89 ตารางกิโลเมตรหรือคิดเป็น 4,414,306 ไร่ สภาพ
ป่าไม้เป็นป่าดงดิบชื้นอยู่ที่ความสูงตั้งแต่ 600-1,300 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลางซึ่งสภาพป่าค่อนข้างจะ
สมบูรณ์ ส่วนที่ระดับความสูงตั้งแต่ 300-600 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลางเป็นป่าไม้เบญจพรรณและป่าไม้
เต็งรัง ในปัจจุบันจังหวัดเลยมีพื้นที่ป่าไม้สมบูรณ์คงเหลือเพียง 1,820,042 ไร่¹ หรือคิดเป็นร้อยละ 25.49 ของพื้นที่
จังหวัด โดยมีจำนวนพื้นที่ป่าไม้ของจังหวัดเลยที่อยู่ในความควบคุมดูแลของรัฐ ซึ่งสามารถจำแนกตามประเภท
ของป่า ได้แก่

1. ป่าสงวนแห่งชาติ จำนวน 20 ป่า
2. อุทยานแห่งชาติ จำนวน 5 แห่ง
3. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า จำนวน 1 แห่ง

ทั้งนี้รายละเอียดได้แสดงไว้แล้วในตารางที่ 3.1, 3.2 และ 3.3 ดังนี้

ตารางที่ 3.1 แสดงรายชื่อป่าสงวนแห่งชาติ จังหวัดเลย

ป่าสงวนแห่งชาติ	อยู่ในเขตอำเภอ	ประกาศเป็น ป่าสงวนแห่ง ชาติ ตามกฎ กระทรวง ฉบับที่... (พ.ศ.)	พื้นที่ ตามกฎ กระทรวง(ไร่)	พื้นที่ตาม แผนที่(ไร่)
1. ป่าโคกหินนกยูง	วังสะพุง	ฉ.111(2509)	19,968	19,968
2. ป่าภูหงส์	เชียงคาน	ฉ.120(2509)	21,193	24,575
3. ป่าโคกใหญ่	เมืองเตย	ฉ.129(2509)	41,600	41,600
4. ป่าดงชำทอง ป่าดงหนองไผ่ ป่าดงผาสามยอด*	วังสะพุง ผาขาว	ฉ.139(2509)	223,100	232,725
5. ป่าภูซำและป่าภูนกกก	เชียงคาน	ฉ.150(2509)	50,812	54,775
6. ป่าภูเปือย	ภูกระดึง	ฉ.214(2510)	45,000	45,000
7. ป่าโคกผาค่า ป่าโคกหนองจำ ป่า ดงผาสามยอด	เมืองเตย นาด้วง	ฉ.353(2511)	402,688	414,700
8. ป่าห้วยอีเล็ด	วังสะพุง	ฉ.412(2512)	3,168	7,700
9. ป่าดงชำแม่นาง	วังสะพุง	ฉ.424(2512)	22,000	22,000

¹ ข้อมูลจากภาพถ่ายดาวเทียม LANDSAT-5(TM) ปี 2538

ป่าสงวนแห่งชาติ	อยู่ในเขตอำเภอ	ประกาศเป็นป่าสงวนแห่งชาติ ตามกฎกระทรวงฉบับที่... (พ.ศ.)	พื้นที่ ตามกฎกระทรวง(ไร่)	พื้นที่ตามแผนที่(ไร่)
10.ป่าภูหลวงและป่าภูหอ	วังสะพุง ภูหลวง	ฉ.643(2517)	235,937	235,937
11.ป่าห้วยปูนและป่าภูแฝงม้า	วังสะพุง	ฉ.697(2517)	8,002	12,975
12.ป่าโคกภูเหล็ก	เมืองเตย เขียงคาน วังสะพุง ภูเรือ	ฉ.749(2518)	478,125	451,700
13.ป่าภูเขาแก้วและป่าดงปากชม	เขียงคาน ปากชม	ฉ.750(2518)	853,500	853,500
14.ป่าภูห้วยหมาก ป่าภูตอก ป่าภูบอบิด	เมืองเตย	ฉ.870(2522)	91,662	96,925
15.ป่าภูค้อ ป่าภูกระแต	ภูหลวง ภูกระดึง	ฉ.897(2523)	231,250	235,200
16.ป่าดงขุนแคม ป่าโคกใหญ่ ป่าภูผาแง่ม ป่าลาดค่าง	ท่าลี่ ภูเรือ	ฉ.928(2524)	340,019	368,800
17.ป่าภูเปือย ป่าภูซำเตี้ยและป่าภูเรือ	นาแห้ว ค่านซำย ภูเรือ	ฉ.104(2527)	947,000	804,350
18.ป่าดงซำผัดคาค	วังสะพุง	ฉ.106(2527)	5,391	5,391
19.ป่าภูผาขาวและป่าภูผาขก	ภูกระดึง ผาขาว	ฉ.1101 (2528)	127,500	127,500
20.ป่าห้วยส้มและป่าภูผาแดง**	ภูกระดึง ผาขาว	ฉ.1206 (2530)	204,188	212,600
รวม			4,352,103	4,267,921

ที่มา: สำนักงานป่าไม้จังหวัดเลย

หมายเหตุ: * อยู่ในเขตปกครองจังหวัดอุดรธานี 27,663 ไร่

** คณะรัฐมนตรี ได้กำหนดให้เป็นป่าไม้ถาวร เนื้อที่ 128,750 ไร่

ตารางที่ 3.2 แสดงรายชื่อเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า จังหวัดเลย

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า	อยู่ในเขตอำเภอ	พื้นที่(ตร.กม.)	พื้นที่(ไร่)
1.เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูหลวง	ภูหลวง วังสะพุง ภูเรือ ค่านซำย	896.95	560,593
รวม		896.95	560,593

ที่มา: สำนักงานป่าไม้จังหวัดเลย

ตารางที่ 3.3 แสดงรายชื่ออุทยานแห่งชาติ จังหวัดเลย

อุทยานแห่งชาติ	อยู่ในเขตอำเภอ	พื้นที่(ตารางกิโลเมตร)	พื้นที่(ไร่)
1.อุทยานแห่งชาติภูกระดึง	ภูกระดึง	348.12	217,575
2.อุทยานแห่งชาติภูเรือ	ภูเรือ คำน้อชาย ท่าลี่	120.84	75,525
3.อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า	คำน้อชาย	84.00	52,500
4.อุทยานแห่งชาติภูผาม่าน	ภูกระดึง	67.20	42,000
5.อุทยานแห่งชาตินาคาแก้ว	นาแก้ว	113.10	70,687
รวม		733.26	458,287

ที่มา: สำนักงานป่าไม้จังหวัดเลย

พื้นที่ป่าตามตารางข้างต้น มีพื้นที่ป่าซึ่งประกาศซ้อนทับในพื้นที่เดียวกันได้แก่

1.อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า ประกาศซ้อนทับเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าภูเบ็ญ ป่าภูชี้แก้วและป่าภูเรือ อำเภอคำน้อชาย จังหวัดเลย

2.อุทยานแห่งชาติ ภูผาม่าน ประกาศซ้อนทับเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าภูเบ็ญ อำเภอภูกระดึง จังหวัดเลย

3.อุทยานแห่งชาตินาคาแก้ว ประกาศซ้อนทับเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าภูเบ็ญ ป่าภูชี้แก้วและป่าภูเรือ อำเภอนาคาแก้ว จังหวัดเลย

4.เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูหลวง ประกาศซ้อนทับเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าภูหลวงและป่าภูหอ อำเภอภูหลวงและอำเภอวังสะพุง และประกาศซ้อนทับเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าโคกภูเหล็ก อำเภอวังสะพุงและอำเภอภูเรือ จังหวัดเลย(ข้อมูลพื้นฐานจังหวัดเลย,2539:14-15)

ในปี 2535 จังหวัดเลยได้มีการจำแนกเขตการใช้ทรัพยากรและที่ดินป่าไม้ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติออกเป็น 3 เขตดังนี้

- 1.เขตอนุรักษ์ คือพื้นที่ป่าไม้ที่ห้ามไม่ให้มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ จำนวน 2,802,212 ไร่
- 2.เขตเศรษฐกิจ คือพื้นที่ป่าไม้ที่ขอมให้มีการแสวงหาประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้ จำนวน 1,415,584 ไร่
- 3.เขตที่เหมาะสมต่อการเกษตร คือพื้นที่ป่าไม้ที่ขอมให้มีการใช้ประโยชน์ทางด้านเกษตรเป็นจำนวน 49,225 ไร่

ตารางที่ 3.4 แสดงพื้นที่การใช้ประโยชน์ทรัพยากรและที่ดินป่าไม้ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ จังหวัดเลย
ตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 10 และ 17 มีนาคม 2535

ป่าสงวนแห่งชาติ	อยู่ในเขตอำเภอ	พื้นที่ อนุรักษ์(ไร่)	พื้นที่ เศรษฐกิจ(ไร่)	พื้นที่เหมาะสม แก่การเกษตร (ไร่)
1.ป่าโคกหินนกกุง	วังสะพุง	4,650	15,318	-
2.ป่าภูหงษ์	เขื่องคาน	8,850	15,725	-
3.ป่าโคกใหญ่	เมืองเลย	9,700	31,000	-
4.ป่าดงจำทอง ป่าดงหนองไม้ ป่าดงผาสามยอด	วังสะพุง ผาขาว	8,275	224,450	-
5.ป่าภูช้างและป่าภูนกกก	เขื่องคาน	35,875	18,900	-
6.ป่าภูเปือย	ภูกระดึง	43,775	1,225	-
7.ป่าโคกผาค่า ป่าโคกหนองข่า ป่าดง ผาสามยอด	เมืองเลย นาค้าง	147,525	267,175	-
8.ป่าห้วยอีเล็ด	วังสะพุง	-	7,700	-
9.ป่าดงขามเม่นาง	วังสะพุง	9,100	12,900	-
10.ป่าภูหลวงและป่าภูหอ	วังสะพุง ภูหลวง	199,662	36,275	-
11.ป่าห้วยปูนและป่าภูแผงม้า	วังสะพุง	4,500	8,475	-
12.ป่าโคกภูเหล็ก	เมืองเลย เขื่องคาน วังสะพุง ภูเรือ	363,950	87,750	-
13.ป่าภูเสาแก้วและป่าดงปากชม	เขื่องคาน ปากชม	655,075	198,425	-
14.ป่าภูห้วยหมาก ป่าภูทอก ป่าภูบ่อ ปิด	เมืองเลย	55,525	41,400	-
15.ป่าภูค้อ ป่าภูกระแต	ภูหลวง ภูกระดึง	198,900	36,300	-
16.ป่าดงขุนเคม ป่าโคกใหญ่ ป่าภู ผาแง่ม ป่าดาดค่าง	ท่าลี่ ภูเรือ	291,500	77,300	-
17.ป่าภูเปือย ป่าภูชี้เจ้าและป่าภูเรือ	นาแห้ว ค่านซ้าย ภูเรือ	685,825	118,525	-
18.ป่าดงขามผักกาด	วังสะพุง	-	5,391	-
19.ป่าภูผาขาวและป่าภูผายก	ภูกระดึง ผาขาว	12,200	72,050	43,250
20.ป่าห้วยส้มและป่าภูผาแดง	ภูกระดึง ผาขาว	67,325	139,300	5,975
รวม		2,802,212	1,415,584	49,225

ที่มา: สำนักงานป่าไม้จังหวัดเลย

จากการสำรวจของกรมป่าไม้เมื่อปี 2532 พบว่า ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจังหวัดเลยนับเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ป่าไม้จำนวนมาก และในปี2538 จังหวัดเลยมีพื้นที่ป่าไม้คงเหลือจำนวน1,820,042 ไร่หรือ 2,912 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 25.49 ของพื้นที่จังหวัดเลย ซึ่งน้อยลงมากเมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่ป่าไม้ของจังหวัดในอดีต ดังตารางที่ 3.5 ข้างล่างนี้

ตารางที่ 3.5 แสดงพื้นที่ป่าไม้ของจังหวัดเลยปี 2504-2538

ปี	พื้นที่ป่าไม้(ตร.กม.)	ร้อยละ*
2504	ไม่มีข้อมูล ¹	-
2516	เมฆปกคลุม ²	-
2519	5,132 ³	44.92
2521	4,773 ⁴	41.78
2525	3,760 ⁵	32.19
2528	3,508 ⁶	30.70
2531	3,281 ⁷	28.72
2532	3,264 ⁷	28.57
2534	2,936 ⁷	25.70
2536	2,924 ⁷	25.59
2538	2,912 ⁸	25.49

ที่มา: กรมป่าไม้, 2539

หมายเหตุ: ¹ ภาพถ่ายทางอากาศ

² ภาพถ่ายดาวเทียม LANDSAT-1

^{3,4} ภาพถ่ายดาวเทียม LANDSAT-2

⁵ ภาพถ่ายดาวเทียม LANDSAT-3,4

^{6,7} ภาพถ่ายดาวเทียม LANDSAT-4,5

⁸ ภาพถ่ายดาวเทียม LANDSAT-5(TM)

* จำนวนร้อยละคิดจากจำนวนร้อยละของเนื้อที่ของจังหวัด

เมื่อพิจารณาตารางที่ 3.5 จะพบว่า จากปี 2519 ถึง 2538(ประมาณ20ปี) พื้นที่ป่าไม้ของจังหวัดเลยลดลงโดยรวมจำนวน 2,166 ตารางกิโลเมตรหรือ 1,353,750 ไร่ โดยปี 2519-2521 จำนวนพื้นที่ป่าไม้ลดลง 359 ตารางกิโลเมตรหรือ 224,375 ไร่ และช่วงที่มีการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ของจังหวัดเลยมากที่สุดคือ ช่วงปี 2521-2525 เป็นจำนวนถึง 1,013 ตารางกิโลเมตรหรือ 633,125 ไร่ คิดเฉลี่ยต่อระยะเวลา 5 ปีพบว่า พื้นที่ป่าไม้ลดลงถึงปีละ 202.6 ตารางกิโลเมตรหรือ 126,625 ไร่ ในช่วงเวลานี้สาเหตุที่ทำให้พื้นที่ป่าไม้ของจังหวัดเลยลดลง

เป็นจำนวนมากเพราะในปี 2515 มีการอนุญาตให้สัมปทานทำไม้ในจังหวัดเลยครั้งแรก และปัญหาความมั่นคงของชาติก็มีผลต่อการลดลงของพื้นที่ป่าไม้เนื่องจากมีการสร้างถนนเพื่อเข้าถึงเขตป่า รวมทั้งการที่ราคาของข้าวโพดในตลาดสูงขึ้นเป็นแรงจูงใจในการเพาะปลูกแก่เกษตรกรและเป็นผลกระทบโดยตรงต่อการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ของจังหวัดเลย

3.2 สาเหตุการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ในจังหวัดเลย

จากตารางที่ 3.5 แสดงพื้นที่ป่าไม้ของจังหวัดเลยจะเห็นว่า ในปี 2519 เกือบร้อยละ 50 ของเนื้อที่จังหวัดเป็นพื้นที่ป่า ซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าก่อนปี 2519 จังหวัดเลยย่อมเป็นจังหวัดที่อุดมสมบูรณ์ด้วยป่าไม้ เนื่องจากการเป็นจังหวัดที่มีความลำบากในการเดินทางเพราะเป็นภูเขาสูงชันประกอบกับการคมนาคมที่ไม่สะดวกพร้อมทั้งเหตุผลอีกหลายประการ ในการทำสัมปทานไม้ของจังหวัดเลยเป็นไปตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน 2511 ได้มีผลให้เกิดสัมปทานทำไม้ในจังหวัดเลยขึ้น การอนุมัติให้สัมปทานทำไม้เริ่มครั้งแรกในปี 2515 โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้รับอนุมัติจากรัฐบาลให้สัมปทานแก่บริษัท ไม้ฮัดไทย จำกัด เป็นผู้รับอนุญาตทำไม้หวงห้ามธรรมชาตินอกจากไม้สักในป่าโครงการป่าชม-ดงกลม(ถย.2)โดยหนังสือฉบับที่ 7/2515 ให้สัมปทานไว้วันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2515 ถึงสุดอายุสัมปทานวันที่ 31 ธันวาคม 2545 กำหนดระยะเวลาให้สัมปทาน 30 ปี ซึ่งเนื้อที่ของป่าโครงการที่อนุญาตให้ทำไม้ทั้งหมด 600.00 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่บริเวณอำเภอเชียงคานและกิ่งอำเภอปากชม(ในขณะนั้น) ต่อมามีการอนุญาตให้สัมปทานทำไม้ในจังหวัดเลยดังรายละเอียดในตารางที่ 3.6 ข้างล่างนี้

ตารางที่ 3.6 แสดงการอนุญาตให้สัมปทานทำไม้ในจังหวัดเลย

ชื่อป่าโครงการ	เนื้อที่ (ตร.กม.)	เขตอำเภอ	สัมปทาน ฉบับที่..ปี	ลงวันที่ ให้ สัมปทาน	วันสิ้นสุดอายุ สัมปทาน	ผู้รับ สัมปทาน	หมายเหตุ
1.ป่าโครงการน้ำตวย-อุบอบิด (ถย.1)	600.00	นาค้างเมือง	12/2515	17/11/2515	16/11/2545	องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก	
2.ป่าโครงการป่าชม-ดงกลม (ถย.2)	600.00	เชียงคานปากชม	7/2515	16/2/2515	31/5/2545	บริษัท ไม้ฮัดไทย จำกัด	
3.ป่าโครงการ	582.84	เชียงคาน	12/2526	27/12/2526	22/3/2546	บริษัท ไทยทำไม้ จำกัด	ปิดตามมติ ครม.

ชื่อโครงการ	เนื้อที่ (ตร.กม.)	เขตอำเภอ	สัมปทาน ฉบับที่..ปี	ลงวันที่ให้ สัมปทาน	วันสิ้นสุด สัมปทาน	ผู้รับ สัมปทาน	หมายเหตุ
เชิงคาน- บ้าน ธาตุ(ถย.3)							9 ม.ค.22
4.ป่าโครงการป่า กรม-ภูยอด ห้วยเค็ด (ถย.4)	382.26	ปากชม	7/2526	27/12/2526	22/3/2546	บริษัทเลข ท่าไม้จำกัด	ปิดตามมติ กรม. 9 ม.ค.22 ผ่อนคลาย ตามมติ กรม. 16ต.ค 27 และเปิดให้ เข้าท่าไม้ แล้ว
5.ป่าโครงการ ภูยามฤ -ภูหมาก บิค(ถย.5)	150.83	เมือง	14/2526	27/12/2526	22/3/2546	บริษัทเลข ท่าไม้จำกัด	
6.ป่าโครงการ บ้านท่า ศาลา-บ้าน ภูสวรรค์ (ถย.6)	409.38	เมือง	11/2526	27/12/2526	22/3/2546	บริษัทเลข ท่าไม้จำกัด	ปิดตามมติ กรม. 9 ม.ค.22
7.ป่าโครงการ บ้านห้วย หอม(ถย.7)	382.30	เมือง	5/2526	27/12/2526	22/3/2546	บริษัทเลข ท่าไม้จำกัด	
8.ป่าโครงการ บ้านนา ท่อน-บ้าน นุ่ง(ถย.8)	633.01	ด่านซ้าย นาแห้ว	15/2526	27/12/2526	22/3/2546	บริษัทเลข ท่าไม้จำกัด	ปิดตามมติ กรม. 9 ม.ค.22 ผ่อนคลาย ตามมติ กรม.

ชื่อโครงการ	เนื้อที่ (ตร.กม.)	เขตอำเภอ	สัมปทาน ฉบับที่..ปี	ลงวันที่ให้ สัมปทาน	วันสิ้นสุด สัมปทาน	ผู้รับ สัมปทาน	หมายเหตุ
							16 ต.ค.27 และเปิดให้ เช่าทำไม้ แล้ว
9.ป่าโครงการ การทำ (ถย.9)	637.01	ท่าลี่	8/2526	27/12/2526	22/3/2546	บริษัท ทำไม้จำกัด	
10.ป่าโครงการ บ้าน โป่ง(ถย .10)	671.82	คำชะอี	13/2526	27/12/2526	22/3/2546	บริษัท ทำไม้จำกัด	ปิดตามมติ กรม. 9 ม.ค.22
11.ป่าโครงการ บ้านหนอง บัว-บ้าน หนองกุ่ม (ถย.11)	781.90	คำชะอี	6/2526	27/12/2526	22/3/2546	บริษัท ทำไม้จำกัด	ปิดตามมติ กรม. 9 ม.ค.22
12.ป่าโครงการ กุดตัน- บ้านโพน ทอง(ถย .12)	873.48	ภูกระดึง วังสะพุง	10/2526	27/12/2526	22/3/2546	บริษัท ทำไม้จำกัด	ปิดตามมติ กรม. 9 ม.ค.22
13.ป่าโครงการ ภูซำ- ภูผาแดง- เปือย(ถย .13)	877.38	วังสะพุง ภูกระดึง	9/2526	27/12/2526	22/3/2546	บริษัท ทำไม้จำกัด	

ที่มา: สำนักงานป่าไม้จังหวัดเลย,2532

พิจารณาจากตารางที่ 3.6ข้างต้น พบว่า บริษัทที่ได้รับสัมปทานทำไม้ในจังหวัดเลยนั้นมีเพียง 3 ราย ได้แก่ บริษัทไม้ฮัดไทยจำกัด องค์การส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศและบริษัทเลยทำไม้ ซึ่ง 2 ใน 3 รายนี้เป็น

องค์กรของรัฐและรัฐวิสาหกิจ ส่วนบริษัทมหาชนไม่จำกัดเป็นบริษัทที่ร่วมระหว่างรัฐกับเอกชนหรือเป็นผู้รับสัมปทานประเภทที่ 1 โดยแบ่งอัตราการถือหุ้นตามกฎระเบียบข้อบังคับของกรมป่าไม้ ที่กำหนดให้ประชาชนในท้องถิ่นหรือจังหวัดใกล้เคียงซึ่งไม่มีป่าสัมปทานสามารถถือหุ้นได้ถึงร้อยละ 30 ของหุ้น และในปี 2515 มีการอนุญาตให้ทำสัมปทานทำไม้ในจังหวัดเลขแค่ 2 ป่า ถ้าพิจารณาตามตารางแล้วจะพบว่าในป่าโครงการถ.3,ถ.4,ถ.6,ถ.8,ถ.10,ถ.11 และถ.12 นั้น มีหมายเหตุท้ายตารางระบุว่าปิดตามมติคณะรัฐมนตรี วันที่ 9 มกราคม 2522 และผ่อนคลายเป็นมติคณะรัฐมนตรี วันที่ 16 ตุลาคม 2527 (เฉพาะป่าโครงการถ.4 และถ.8) ทั้งที่ปีที่ให้สัมปทานเป็น 2526 สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ เพราะป่าดังกล่าวมีการอนุญาตให้ทำไม้ก่อนที่จะมีการอนุญาตทำไม้ โดยการให้สัมปทาน เป็นการอนุญาตแบบรายย่อย ซึ่งระยะเวลาการอนุญาตแล้วแต่จะกำหนด อาจเป็น 1 ปี 2 ปี หรือ 3 ปีก็ได้และผู้ที่ได้รับการอนุญาตแบบรายย่อยในขณะนั้นคือ บริษัทถ

ช่วงปี 2514 เป็นช่วงที่ประเทศไทยกำลังเผชิญกับสิ่งที่เรียกว่าความไม่มั่นคงของชาติ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือจัดเป็นภาคที่สำคัญของฝ่ายคอมมิวนิสต์ และโดยที่จังหวัดเลยเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ระหว่างทิวเขา 2 เทือกคือเทือกเขาเพชรบูรณ์และเทือกเขาภูพาน เป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่บนเส้นทางซึ่งสามารถเชื่อมระหว่างฐานที่มั่นสำคัญของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยทั้งภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ ได้แก่ฐานที่มั่นภูพยัคฆ์ในจังหวัดน่าน ฐานที่มั่นเขาค้อและภูหินร่องกล้าในจังหวัดเพชรบูรณ์ ฐานที่มั่นภูซางใหญ่ในจังหวัดอุดรธานี และฐานที่มั่นภูซัดในบริเวณรอยต่ออำเภอนครไทยจังหวัดพิษณุโลกกับอำเภอนาแห้วจังหวัดเลย(เลข,2539:38)ซึ่งสอดคล้องกับในคตอนหนึ่งของสมรภูมิภูพานกล่าวว่า "ก่อนและหลังที่ลาวได้ตัดความสัมพันธ์แล้ว หน่วยงานและหน่วยทหารหลายหน่วยสามารถเดินเท้าจากภูพยัคฆ์ จังหวัดน่าน ผ่านอุดรดิตถ์ เลย อุดรธานี ขอนแก่น สกลนคร กาฬสินธุ์ นครพนมจนถึงเขตภูสระในเขตลาวได้อย่างสะดวกและราบรื่นปราศจากอุปสรรค" และด้วยสาเหตุนี้จึงทำให้จังหวัดเลยเป็นเขตพื้นที่ที่ลี้ภัย และเนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะภูมิประเทศสะดวกต่อการเคลื่อนไหวแทรกซึมจากฝ่ายคอมมิวนิสต์ จังหวัดเลยจึงอยู่ในสภาพกดดันจากฝ่ายคอมมิวนิสต์และพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยได้ประกาศอย่างชัดเจนว่าจะยึดจังหวัดเลยให้ได้ในปี 2520 เพื่อใช้เป็นฐานที่มั่นในการแทรกซึมเข้าสู่ภาคกลางของประเทศ ด้วยสาเหตุนี้จังหวัดเลยจึงถูกจัดตั้งหน่วยทหารเข้ามาประจำการในพื้นที่คือ หน่วยผสมพลเรือน ตำรวจ ทหาร 1718 (พตท.1718) และในอำเภอนาแห้วก็เป็นสถานที่เกิดของลูกเสือชาวบ้านด้วยจุดประสงค์มุ่งเสริมสร้างให้ความเคารพและจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และที่สำคัญเพื่อมวลชน(เลข,2539:44) เมื่อมวลชนเป็นเป้าหมายสำคัญ ทางราชการจึงพยายามปิดโอกาสและเงื่อนไขที่เป็นจุดอ่อนของทางราชการที่ฝ่ายตรงข้ามสามารถนำไปปลุกระดม เช่นความยากจนของประชาชนผู้ขาดแคลนพื้นที่ทำกิน การไม่ได้รับการดูแลจากรัฐในเรื่องคุณภาพชีวิตทั้งด้านสาธารณสุขและด้านคมนาคม เป็นต้น ดังนั้นจึงมีการดำเนินการจัดที่ทำกินให้กับประชาชนตามแนวเส้นทางที่รัฐสร้างเพื่อความมั่นคง

เส้นทางยุทธศาสตร์หรือทางหลวงเพื่อความมั่นคงเป็นทางหลวงที่ก่อสร้างเพื่อการรักษาความมั่นคงของประเทศ ในปี 2506 รัฐบาลได้เริ่มดำเนินการก่อสร้างทางหลวงเพื่อความมั่นคง โดยได้ร่วมมือกับ

ดังนั้นเพื่อความมั่นคงของชาติ คนรุ่นต่อมาจึงได้พบกับความแปลกของโครงการเพื่อความมั่นคงเช่น เขื่อนเพื่อความมั่นคง ถนนเพื่อความมั่นคง รวมทั้งสาธารณูปโภคต่างๆและอื่นเพื่อความมั่นคงซึ่งปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่...และสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงของประเทศส่วนใหญ่จะสอดคล้องกับการถดถอยของพื้นที่ปารวมที่ปาระเทศ

องค์การช่วยเหลือระหว่างประเทศของสหรัฐอเมริกาก่อสร้างทางหลวงความมั่นคงในขณะนั้นเรียกว่า"ทางยุทธศาสตร์"ในพื้นที่ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลาง จำนวน 9 สาย หลังจากนั้นในปี 2512รัฐบาลได้ก่อสร้างทางหลวงในบริเวณที่มีความขัดแย้งซึ่งเป็นแผนงานของกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในจำนวน 55 สาย การดำเนินการก่อสร้างในปี 2520-2524 ยังคงดำเนินการท่ามกลางความขัดแย้งทางความคิดที่รุนแรง ในปี 2530สถานการณ์ที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงของประเทศลดลง(โครงการทางหลวงเพื่อความมั่นคง:2532,41) ในจังหวัดเลยมีการก่อสร้างทางหลวงเพื่อความมั่นคงที่สำคัญ ได้แก่ เมืองเลย-ภูเรือ-โคกงาม-ด่านซ้าย-นาแห้ว-ห้วยมนู่นเขตจังหวัดอุดรดิษฐ์หรือเมืองเลย-เชียงคาน-ปากชม-สังคม-ศรีเชียงใหม่เขตจังหวัดหนองคาย เป็นต้น ซึ่งเส้นทางที่ก่อสร้างนอกจากจะเป็นเส้นทางเพื่อการป้องกันประเทศแล้ว เส้นทางเหล่านี้ยังช่วยให้ประชาชนเดินทางสะดวกและรวดเร็ว รวมทั้งเป็นเส้นทางที่ขนส่งผลผลิตภายในหมู่บ้านหรือพื้นที่ไปยังตลาดภายนอก ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตหมู่บ้านที่ห่างไกล

ความไม่มั่นคงของชาติได้ส่งผลกระทบต่อตรงต่อการทำสัมปทานไม้ในจังหวัดเลย เนื่องจากในปี 2520ฝ่ายทหารสั่งปิดป่าเพื่อปราบปรามคอมมิวนิสต์จำนวน 176 ป่าและมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 9 มกราคม 2522ให้ปิดป่าสัมปทานไม้สัก 32 ป่าและป่าสัมปทานไม้กระยาเลย(ป่าบก) 292 ป่า ตารางข้างต้นแสดงว่าในจังหวัดเลยซึ่งมีป่าที่อนุญาตให้สัมปทานทำไม้ได้ 13 ป่า ประมาณครึ่งหนึ่งได้ถูกปิดตามมติคณะรัฐมนตรีดังกล่าว บริเวณที่ตั้งของป่าที่ถูกปิดจะอยู่ในอำเภอต่างๆ เช่น เชียงคาน ปากชมตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงซึ่งเป็นเขตแบ่งพรมแดนกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และเขตภูเขาสูงในอำเภอนาแห้ว ด่านซ้าย ท่าลี่ ที่มีเพียงลำหืองขนาดเล็กเป็นพรมแดนเช่นกัน เป็นต้น และตามอำเภอเหล่านี้เป็นอำเภอที่ถนนเพื่อความมั่นคงที่ตัดเลียบชายแดนอีสานตามแนวขอบแผนที่ประเทศไทย ตั้งแต่จังหวัดอุบลราชธานี-จังหวัดมุกดาหาร-จังหวัดนครพนม-จังหวัดหนองคาย-จังหวัดเลย(อำเภอปากชม-อำเภอเชียงคาน-อำเภอท่าลี่-อำเภอด่านซ้าย-อำเภอนาแห้ว)-จังหวัดอุดรดิษฐ์-จังหวัดน่าน และมีโครงการจะสร้างจากจังหวัดเขียงรายมาเชื่อมกับจังหวัดน่าน ซึ่งมีเหตุผลข้อเดียวในการสร้างเส้นทางนี้คือเพื่อความมั่นคงของประเทศ

การทำสัมปทานทำไม้ในจังหวัดเลยได้หยุดชะงัก หลังจากสิ้นสุดความขัดแย้งได้มีมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 16 ตุลาคม 2527 มีมติอนุมัติให้เปิดป่าที่ปิดตามมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 9 มกราคม 2522 ให้ผู้รับสัมปทานทำไม้ได้จำนวนทั้งหมดทั่วประเทศ 48 ป่า ส่วนการทำสัมปทานไม้ในจังหวัดเลยได้เปิดตามมติดังกล่าวจำนวน 2 ป่าคือป่าโครงการปากชม-ภูซอดห้วยเคื่องมีเนื้อที่ 382.26 ตารางกิโลเมตรและป่าโครงการบ้านนาท่อนบ้านนุ่งมีเนื้อที่ 633.01 ตารางกิโลเมตร โดยบริษัทเลขทำไม้จำกัดเป็นผู้ได้รับอนุญาตทำสัมปทานทั้งสองแห่ง การทำสัมปทานก็ได้เริ่มดำเนินการขึ้น ส่วนใหญ่ของผู้รับช่วงจากบริษัทเลขทำไม้จำกัดเป็นนักธุรกิจจากภายนอกที่มีกิจการทำไม้ในจังหวัดอื่น ๆ รวมทั้งนักการเมือง เนื่องจากหยุดสัมปทานทำไม้อย่างถูกกฎหมายเป็นเวลานาน

---

¹มีการคาดว่าเป็นเส้นทางการค้าผ่านท้องที่เขตที่สี่ พศของนักธุรกิจและช่วยเชื่อมโยงภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือเข้าด้วยกัน

จึงทำให้มีการเร่งระดมตัดฟันซีกถากไม้กันมากทั้งที่การถูกระเบียบการทำสัมปทานที่ระบุในสัมปทานทำไม้หวงห้ามธรรมชาตินอกจากไม้สักโดยข้อ 3 กล่าวไว้ว่า ภายในเขตสัมปทานตามข้อ 2 นั้น(เป็นการระบุชื่อป่า) ผู้ให้สัมปทานจะได้กำหนดแบ่งพื้นที่ป่าสัมปทานออกเป็นแปลงๆ โดยกำหนดให้ผู้รับสัมปทานทำก่อนและหลังในระยะเวลาติดต่อกัน ไปและในแปลงหนึ่งๆกำหนดให้ผู้รับสัมปทานทำไม้หวงห้ามธรรมชาตินอกจากไม้สักได้ในระยะเวลาไม่เกิน 1 ปี...เมื่อสิ้นกำหนดระยะเวลาการทำไม้ในแปลงหนึ่งแปลงใดตามวรรคหนึ่ง ผู้รับสัมปทานต้องหยุดทำไม้ที่ยังคงเหลืออยู่ในแปลงนั้นทันที นอกจากนี้ไม้ที่ซีกถากถึงสถานที่รวมไม้ เพื่อตรวจวัดคำนวณค่าภาคหลวงแล้ว..

แต่ในความเป็นจริงนั้นตรงกันข้ามมีการเร่งทำไม้บวกกับในช่วงเวลานั้นข้าวโพดได้กลายเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของชาวจังหวัดเลย เนื่องจากราคาข้าวโพดในตลาดสูงรวมทั้งในพื้นที่ห่างไกลมีการคมนาคมที่สะดวกขึ้นซึ่งเป็นผลพลอยได้ของความไม่มั่นคง ทำให้มีความต้องการพื้นที่สำหรับเพาะปลูกข้าวโพดสูงขึ้นและการปลูกข้าวโพดนั้นตามปกติก็ต้องอาศัยพื้นที่ขนาดใหญ่ ดังนั้นหลังจากป่าสัมปทานตัดฟันเสร็จ ชาวบ้านจะเข้าไปใช้ประโยชน์ต่อจึงเป็นช่วงเวลาที่ป่าไม้จังหวัดเลยลดลงอย่างมาก จากในปี 2519 มีพื้นที่ป่าไม้ 5,132 ตารางกิโลเมตรหรือคิดเป็นร้อยละ 44.92 ของเนื้อที่จังหวัด ในปี 2525 ลดลงเหลือร้อยละ 32.19 ของเนื้อที่จังหวัดและในปี 2528 เหลือพื้นที่ป่าไม้เพียง 3,508 ตารางกิโลเมตรหรือคิดเป็นร้อยละ 30.70 ของเนื้อที่จังหวัด

นับจากปี 2516 เป็นต้นมา ข้าวโพดได้เข้ามาแทนที่ฝ้ายและกลายเป็นพืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ของจังหวัดเลย ซึ่งก่อนที่ข้าวโพดจะกลายเป็นพืชเศรษฐกิจ ก็ได้มีการปลูกข้าวโพดเพื่อใช้เลี้ยงสัตว์ภายในครัวเรือนซึ่งเป็นการผลิตเพื่อยังชีพในหลายพื้นที่ที่ห่างไกลและการคมนาคมไม่สะดวก ต่อมาเมื่อมีการคมนาคมสะดวกเนื่องจากการสร้างถนนเพื่อทำถาฐานที่มั่นของคอมมิวนิสต์ในเขตป่า ซึ่งนับว่าเป็นการเปิดเส้นทางการค้าของหมู่บ้านต่างๆที่ห่างไกลกับภายนอกพร้อมกันนั้นก็เป็นการเปิดป่าเพื่อการเพาะปลูกด้วย เพราะการสร้างถนนเข้าถึงเขตป่ามักจะเกิดชุมชนหรือหมู่บ้านใหม่ที่ติดตามมาบุกเบิกพื้นที่ทำกินตามเส้นทางดังกล่าว ประกอบกับข้าวโพดเป็นพืชที่ต้องใช้พื้นที่สำหรับการเพาะปลูกขนาดใหญ่ เมื่อการผลิตเปลี่ยนจากเพื่อยังชีพมาเป็นเพื่อการค้า ดังนั้นการเพาะปลูกจึงต้องเพิ่มขึ้นตามราคาที่สูงขึ้นในตลาด หมายความว่าต้องมีการบุกเบิกถางป่าเพื่อใช้เป็นพื้นที่สำหรับการเพาะปลูกจำนวนมาก ดังรายละเอียดในตารางข้างล่างนี้

ตารางที่ 3.7 แสดงเนื้อที่เพาะปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์และผลผลิตของจังหวัดเลย ปี 2516-2538

ปี	เนื้อที่เพาะปลูก(ไร่)	ผลผลิต(ตัน)	ผลได้เฉลี่ยต่อไร่(กก.)
2516/2517	280,000	112,000	400
2517/2518	490,000	130,000	265
2518/2519	724,297	277,645	383
2519/2520	657,617	215,709	328
2520/2521	542,520	137,258	253

ปี	เนื้อที่เพาะปลูก(ไร่)	ผลผลิต(ตัน)	ผลได้เฉลี่ยต่อไร่(กก.)
2521/2522	426,424	136,882	321
2522/2523	578,222	177,514	307
2523/2524	814,691	281,866	346
2524/2525	1,018,643	384,295	378
2525/2526	1,138,036	261,162	229
2526/2527	844,918	346,416	436
2527/2528	892,608	379,358	436
2528/2529	1,034,926	423,183	413
2529/2530	938,325	420,042	429
2530/2531	941,975	269,405	307
2531/2532	1,055,904	482,063	458
2532/2533	1,079,396	418,395	390
2533/2534	1,006,853	328,875	333
2534/2535	979,249	380,030	408
2535/2536	834,433	384,702	476
2536/2537	660,601	267,280	445
2537/2538	663,946	253,755	427

ที่มา: สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2538

จากตารางที่ 3.7 ข้างต้น จะพบว่าในปี 2516 จังหวัดเลยมีเนื้อที่การเพาะปลูกข้าวโพดจำนวน 280,000 ไร่และเพิ่มขึ้นเป็น 1 เท่าในปี 2517 และในปี 2518 จังหวัดเลยมีเนื้อที่การเพาะปลูกข้าวโพดเพิ่มขึ้นเป็นจำนวน 724,297 ไร่ นับว่ามีการขยายตัวของพื้นที่การเพาะปลูกอย่างรวดเร็ว สาเหตุเพราะในช่วงเวลาดังกล่าว(2517-2518) ข้าวโพดมีราคาสูงประมาณ 2 บาทต่อกิโลกรัมเพราะความต้องการที่เกิดจากวิกฤตการณ์การผลิตซีอิ๊วและน้ำมัน ส่งผลให้ราคาข้าวโพดในตลาดสูงขึ้นมา โดยเฉพาะในปี 2517 เป็นปีที่ราคาข้าวโพดสูงสุดถึงตันละ 2,658 บาทและประเทศไทยมีมูลค่าการส่งออกถึง 6,044 ล้านบาท ทำให้ข้าวโพดกลายเป็นสินค้าส่งออกอันดับสองรองจากข้าว ซึ่งจังหวัดเลยเป็นแหล่งเพาะปลูกข้าวโพดที่สำคัญในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน เนื่องจากพื้นที่เป็นภูเขาสูงไม่เหมาะสมแก่การเพาะปลูกพืชชนิดอื่นๆ และมีการเพาะปลูกในทุกอำเภอของจังหวัดเลย เนื่องจากข้าวโพดเป็นพืชไร่ที่ปลูกได้ง่าย ไม่ต้องดูแลรักษามาก แต่อาศัยความอุดมสมบูรณ์ของดินจากพื้นที่ป่าที่เปิดใหม่ ประกอบกับการเพิ่มผลผลิตของชาวบ้านอาศัยการขยายพื้นที่การเพาะปลูกมากกว่าการเพิ่มผลผลิตการผลิต ดังนั้นการเพิ่มขึ้นของผลผลิตหรือการขยายพื้นที่การเพาะปลูก ย่อมหมายถึงการสูญหายของพื้นที่ป่าจำนวนมาก และเมื่อพิจารณาเนื้อที่การเพาะปลูกข้าวโพดของจังหวัดเลย จะเห็นว่ามีการเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งปี 2534 มีของการเพาะปลูกแนวโน้มลดลง ทั้งนี้เนื่องจากพื้นที่สำหรับการเพาะปลูกข้าวโพดส่วนมากเป็นบริเวณป่าและภูเขา เมื่อมีการประกาศเป็นพื้นที่เขตกั้นสงวนแห่งชาติ ในระยะแรกๆของการประกาศในหลายพื้นที่ยังคง

มีการเพาะปลูกอยู่เนื่องจากมีเหตุผลหลายประการที่ทำให้รัฐบาลไม่ควบคุมเข้มงวดประกอบกับบางพื้นที่ได้รับการส่งเสริมจากสำนักงานเกษตรอำเภออีกด้วย จึงทำให้มีการขยายพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้น ต่อมาเมื่อรัฐบาลได้เริ่มเข้มงวดในการรักษาพื้นที่ป่าจึงทำให้การขยายเนื้อที่การเพาะปลูกลดน้อยลง แต่เหตุผลสำคัญที่ทำให้การขยายตัวของเนื้อที่การเพาะปลูกลดลงที่แท้จริงคือราคาของข้าวโพดตกต่ำลงเมื่อเปรียบเทียบกับในอดีต

จากสาเหตุต่างๆ ได้ส่งผลกระทบต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อม จนกระทั่งได้เกิดวิกฤตการณ์ทางธรรมชาติเมื่อปลายปี 2531 ในภาคใต้ของประเทศ และจากเหตุการณ์นั้นในที่สุดมีมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 17 มกราคม 2532 สั่งให้มีการปิดป่าสัมปทานทำไม้หวงห้ามทุกชนิด(เว้นสัมปทานทำไม้ป่าชายเลน)ทุกสัมปทานสิ้นสุดลงทั้งแปลง บริษัทเอกชนทำไม้จำกัจึงต้องปิดลงพร้อมกับการหยุดสัมปทานทำไม้ และผลจากมติคณะรัฐมนตรีดังกล่าวช่วยทำให้ความขัดแย้งของชาวบ้านแสวงหา ห้วยนา ป่าก่อรวมทั้งเขตอำเภอณาแก้วกับผู้รับสัมปทานยุติลง เนื่องจากการสัมปทานไม้ในป่าโครงการบ้านนาท่อน-นาบุง(ถย.8)แปลงที่ 19,20,21 นั้นเป็นป่าที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์และเมื่อปี 2528 เริ่มดำเนินการได้ถูกชาวบ้านในท้องที่ร่วมกันประท้วงคัดค้าน จนต้องระงับการเข้าไปดำเนินการชั่วคราว จนมีมติดังกล่าวจึงทำให้สัมปทานสิ้นสุดลง

ภายใต้สถานการณ์วิกฤตของป่า ได้มีการโต้แย้งระหว่างแนวความคิดของรัฐกับแนวความคิดของชาวบ้านในเรื่องสิทธิของการจัดการดูแลและได้มีการพยายามใช้การจัดการป่าแบบป่าชุมชนมาเป็นทางออกสำหรับปัญหาดังกล่าว ในปี 2535 กรมป่าไม้ได้ทำการสำรวจพื้นที่ป่าชุมชนทั่วประเทศพบว่ามีจำนวน 12,980 แปลงคิดเป็นพื้นที่ 1,731,445 ไร่ ซึ่งรวมทั้งป่าชุมชนแบบดั้งเดิมและป่าชุมชนแบบพัฒนา และพบว่าจังหวัดเลยมีป่าชุมชนแบบดั้งเดิมจำนวน 71 แปลงคิดเป็นพื้นที่ 15,469 ไร่และป่าชุมชนแบบพัฒนาจำนวน 66 แปลงคิดเป็นพื้นที่ 2,587 ไร่ และในปี 2538 จากการสำรวจพื้นที่ป่าชุมชนในจังหวัดเลย พบว่าในจังหวัดเลยมีพื้นที่ป่าชุมชนดังนี้

ตารางที่ 3.8 แสดงพื้นที่ป่าชุมชนของจังหวัดเลย ปี 2538¹

อำเภอ	พื้นที่อำเภอ(ไร่)	พื้นที่ป่าไม้คงสภาพ(ไร่) ²	พื้นที่ป่าชุมชน(ไร่) ³	ร้อยละของพื้นที่
อำเภอเมืองเลย	925,307	543,925	13,005	1.40
อำเภอเชียงคาน	465,625	210,581	8,839	1.89
อำเภอปากชม	597,500	400,000	6,769	1.13
อำเภอนาดัง	373,410	155,787	5,196	1.39
อำเภอท่าลี่	426,875	218,076	8,313	1.94
อำเภอภูเรือ	550,000	414,529	5,116	0.93

¹ ข้อมูลป่าชุมชนจากรายงานสำรวจของสำนักงานป่าไม้จังหวัดเลย ปี 2534

² ข้อมูลป่าชุมชนจากรายงานสำรวจของสำนักงานป่าไม้จังหวัดเลย ปี 2538

อำเภอ	พื้นที่อำเภอ(ไร่)	พื้นที่ป่าไม้คงสภาพ(ไร่) ¹	พื้นที่ป่าชุมชน(ไร่) ²	ร้อยละของพื้นที่
อำเภอด่านซ้าย	1,082,500	666,601	10,330	0.95
อำเภอนาแห้ว	392,187.5	354,576.5	31,479	8.02
อำเภอวังสะพุง	637,500	283,618	6,115	0.95
อำเภอภูหลวง	371,750	266,592	6,665	1.79
อำเภอผาขาว	289,375	233,354	10,336	3.57
อำเภอภูกระดึง	744,074	412,853	22,918	3.08
กิ่งอำเภอเอราวัณ	203,644	154,415	2,301	1.12
รวม	7,059,747.5	4,314,907.5	137,382	1.94

ที่มา :

¹ ปรับปรุงจากตารางแสดงข้อมูลแยกประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดินจำแนกรายอำเภอ จังหวัดเลยปี2539และข้อมูลจากการสำรวจป่าชุมชน ในจังหวัดเลยปี 2538 ของสำนักงานป่าไม้ จังหวัดเลย

² ปรับปรุงจากตารางแสดงข้อมูลแยกประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดินจำแนกรายอำเภอ จังหวัดเลยปี2539 และพื้นที่ป่าไม้แยกออกเป็นพื้นที่ป่าไม้คงสภาพและพื้นที่ป่าไม้มอบให้สปก.และหน่วยงานอื่นๆ

³ จากการสำรวจพื้นที่ป่าชุมชนในจังหวัดเลยปี 2538 ของสำนักงานป่าไม้ จังหวัดเลย

จากตารางที่3.8 ซึ่งแสดงพื้นที่ป่าชุมชนในอำเภอต่างๆของจังหวัดเลยจะเห็นว่า อำเภอนาแห้วเป็นอำเภอที่มีพื้นที่ป่าชุมชนมากที่สุดจำนวน 31,479 ไร่หรือคิดเป็นร้อยละ 8.02 ของพื้นที่อำเภอ และเป็นอำเภอที่มีพื้นที่ป่าไม้คงสภาพมากถึงจำนวน 354,576.5ไร่ สำหรับอำเภอนาแห้วนั้นประกอบด้วย 5 ตำบล และจากการสำรวจพื้นที่ป่าชุมชนของสำนักงานป่าไม้จังหวัดเลย พบว่าแต่ละตำบลมีพื้นที่ป่าชุมชนดังนี้ 1.ตำบลเหล่ากอหก มีจำนวน16,563ไร่ 2.ตำบลนามาลา มีจำนวน7,784ไร่ 3.ตำบลแสงภา มีจำนวน6,376 ไร่ 4.ตำบลนาผึ้ง มีจำนวน676 ไร่และ 5.ตำบลนาแห้ว มีจำนวน80 ไร่ อนึ่งเพราะลักษณะภูมิประเทศของตำบลเหล่ากอหก ตำบลแสงภาและตำบลนามาลานั้นเป็นภูเขาสูงชันมากกว่าตำบลนาแห้วและตำบลนาผึ้งและจากการสำรวจพื้นที่ป่าชุมชนในจังหวัดเลยของสำนักงานป่าไม้จังหวัดเลยนั้นได้มีการสำรวจลงไปถึงระดับหมู่บ้าน ซึ่งพบว่าในแต่ละหมู่บ้าน(แสดงเฉพาะตำบลแสงภา อำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย)มีพื้นที่ป่าชุมชนดังตารางที่ 3.9 ดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 3.9 แสดงพื้นที่ป่าชุมชนของตำบลแสงภา อำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย ปี 2538

หมู่ที่	หมู่บ้าน	พื้นที่ป่าชุมชน ดั้งเดิม(ไร่)	พื้นที่ป่าชุมชน พัฒนา(ไร่)	พื้นที่ป่า ชุมชน(ไร่)	ประเภทของป่า ชุมชน	หมายเหตุ
1	แสงภา	1,015	-	1,015	ป่าช้า ป่าไร่ สอย	
2	ป่าก่อ	706	-	706	ป่าช้า ป่าไร่ สอย	
3	ห้วยนา	1,205	-	1,205	ป่าช้า ป่าไร่ สอย	
4	นาปอ	2,000	-	2,000	ป่าไร่สอย	
5	บ่อเหมืองน้อย	800	-	800	ป่าไร่สอย	
6	ห้วยน้ำฝัก	650	-	650	ป่าช้า ป่าไร่ สอย	
รวม		6,376	-	6,376		

ที่มา: สำนักงานป่าไม้จังหวัดเลย, 2538

โดยส่วนใหญ่ของพื้นที่อำเภอนาแห้วจะอยู่ในเขตป่าสงวนป่าภูเรือ ป่าภูชี้ฟ้าและป่าภูเรือ(ซึ่งประกาศปี 2527 จำนวนทั้งสิ้น 947,000 ไร่)ถึงจำนวน 313,456 ไร่ และเมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2538 ได้มีการประกาศพื้นที่อุทยานแห่งชาติแห่งใหม่ คือ อุทยานแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติหรืออุทยานแห่งชาตินาแห้วหรือที่ชาวบ้านในพื้นที่เรียกว่า"ภูตินสวนทราย" มีพื้นที่ที่ถูกประกาศจำนวน 70,687 ไร่ แต่ก่อนที่ภูตินสวนทรายจะได้รับการประกาศให้เป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาตินั้น แต่เดิมเป็นพื้นที่ป่าหนึ่งในสองแห่งคือ ป่าภูตินสวนทรายและป่าภูมคธิที่ชาวบ้านหมู่บ้านแสงภา หมู่บ้านห้วยนาและหมู่บ้านป่าก่อร่วมกันรักษาไว้ ซึ่งป่าภูตินสวนทรายเป็นป่าประเพณีของสามหมู่บ้านและเป็นป่าต้นน้ำในการทำนาและน้ำประปาของหมู่บ้านแสงภา หมู่บ้านห้วยนา ในขณะที่ป่าภูมคธิเป็นป่าต้นน้ำในการทำนาและน้ำประปาของหมู่บ้านป่าก่อ ดังนั้นเมื่อมีการประกาศป่าภูตินสวนทรายเป็นอุทยานแห่งชาติซ้อนลงบนพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเดิม และทับลงบนพื้นที่ป่าที่ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ย่อมจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อชุมชน ซึ่งแต่เดิมหมู่บ้านทั้งสามนี้มีการตั้งกลุ่มรักษาป่าทั้งสองป่า แต่ในปัจจุบันเหลือป่าภูมคธิเพียงแห่งเดียวเท่านั้นภายหลังจากการเข้ามาเตรียมพื้นที่และประกาศเป็นอุทยานนาแห้วแล้ว สำหรับพื้นที่ป่าบริเวณหมู่บ้านแสงภา หมู่บ้านห้วยนาและหมู่บ้านป่าก่อ ในปี 2534พื้นที่ป่าของทั้งสามหมู่บ้านนี้ได้เป็นพื้นที่กรณศึกษาป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของคณะวิจัยโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการป่าชุมชนในประเทศไทย" ซึ่งเป็นการร่วมมือระหว่างสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัย

* ข้อมูลรายชื่อป่าสงวนแห่งชาติ สำนักงานป่าไม้จังหวัดเลย

** ดูเพิ่มเติมในโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการป่าชุมชนในประเทศไทย

เชียงใหม่ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบท ภาคเหนือและภาคอีสาน ได้ทำการศึกษาพื้นที่ป่าชุมชนของชาวบ้านในพื้นที่ภาคเหนือและภาคอีสาน โดยเฉพาะ ในจังหวัดเลยมี 2 แห่งคือพื้นที่ป่าในอำเภอวังสะพุงและพื้นที่ป่าบริเวณหมู่บ้านแสงภา หมู่บ้านห้วยนาและหมู่บ้าน ป่าก่อ อำเภอหนองหานแห่งนี้ และในการศึกษครั้งนั้นได้เน้นการศึกษาที่หมู่บ้านแสงภาเป็นหลัก แต่ในปัจจุบัน พื้นที่ป่าที่ชาวบ้านถือว่าเป็นป่าที่รักษาไว้เพื่อเป็นแหล่งน้ำในการทำนาและไม่ได้ถูกประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติ ประกอบกับชุมชนมีการรักษามาเป็นเวลานานและยังคงรักษาอยู่ได้แก่ ป่าภูมคธิ์ ที่อยู่ในความดูแลของชาวบ้าน หมู่บ้านป่าก่อเป็นหลัก ดังนั้นในงานนี้จะทำการศึกษาถึงความสัมพันธ์ของวิถีการดำรงชีวิตของป่าภูมคธิ์กับ ชุมชนบ้านป่าก่อเป็นสำคัญ เพื่อเข้าใจและเรียนรู้การดำรงอยู่ร่วมกันของมนุษย์กับธรรมชาติ และสาเหตุของการ เปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ดังกล่าว

3.3 หมู่บ้านป่าก่อ ตำบลแสงภา อำเภอหนองหาน จังหวัดเลย

3.3.1 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านป่าก่อ

หมู่บ้านป่าก่อนี้อยู่ในเขตตำบลแสงภา อำเภอหนองหาน จังหวัดเลย โดยตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก ของจังหวัดเลย พื้นที่ที่ตั้งของหมู่บ้านอยู่ห่างจากบริเวณชายแดนประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว ประมาณ 12 กิโลเมตรและตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าภูเปือย ภูชี้ฟ้าและภูเรือ ซึ่งได้ประกาศ เป็นป่าสงวนแห่งชาติในปี 2527 บ้านป่าก่อตั้งอยู่ริมถนนเพื่อความสะดวกสาย 1268(อยู่ระหว่างอำเภอหนองหาน จังหวัดเลยกับอำเภอร่มเกล้า จังหวัดพิษณุโลก) ห่างจากตัวอำเภอหนองหานประมาณ 12 กิโลเมตรและห่างจากอำเภอ เมืองจังหวัดเลย(ตามถนนสายอำเภอเมืองเลข-อำเภอภูเรือ-อำเภอด่านซ้าย-อำเภอหนองหานจนถึงหมู่บ้านป่า ก่อ)ประมาณ 138 กิโลเมตร

โดยที่พิกัดที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของหมู่บ้านแสงภา ห้วยนา ป่าก่อและพื้นที่ป่าตั้งอยู่ระหว่างเส้น ละติจูดที่ 17 28'-17 33'N และลองจิจูดที่ 100 56'-101 2'E พื้นที่ดังกล่าวอยู่สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ประมาณ 564-1,408 เมตร(บัญชีร แก้วทองและประสิทธิ์ ตุ่นนัม, 2534:14) และพื้นที่หมู่บ้านแสงภา ห้วยนา ป่าก่อ อยู่บริเวณแนวคดโค้งเลข-เพชรบูรณ์ ซึ่งเกิดจากการทรุดตัวของโครงสร้างของหินเกิดเป็นภูเขาตลับซับซ้อน จึงทำ ให้พื้นที่ของหมู่บ้านป่าก่อเป็นพื้นที่ราบในหุบเขาและมีภูเขาล้อมรอบ พื้นที่ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณเชิงเขา โดยมี บริเวณพื้นที่ทำนาอยู่บริเวณที่ราบลุ่มลำน้ำแพ้ว

¹ จากการสัมภาษณ์ ชาวบ้านให้ข้อมูลว่า วนคธิ์เป็นชนิดหนึ่งที่มีพบมากในหมู่บ้าน สามารถนำมารับประทานและสาเหตุที่ชาวบ้านป่าก่อ หนีภัยที่อยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้านว่า"ภูมคธิ์พราดลักษณะของภูเขาเหมือนคธิ์ที่มีส่วนกันรั้งขึ้น

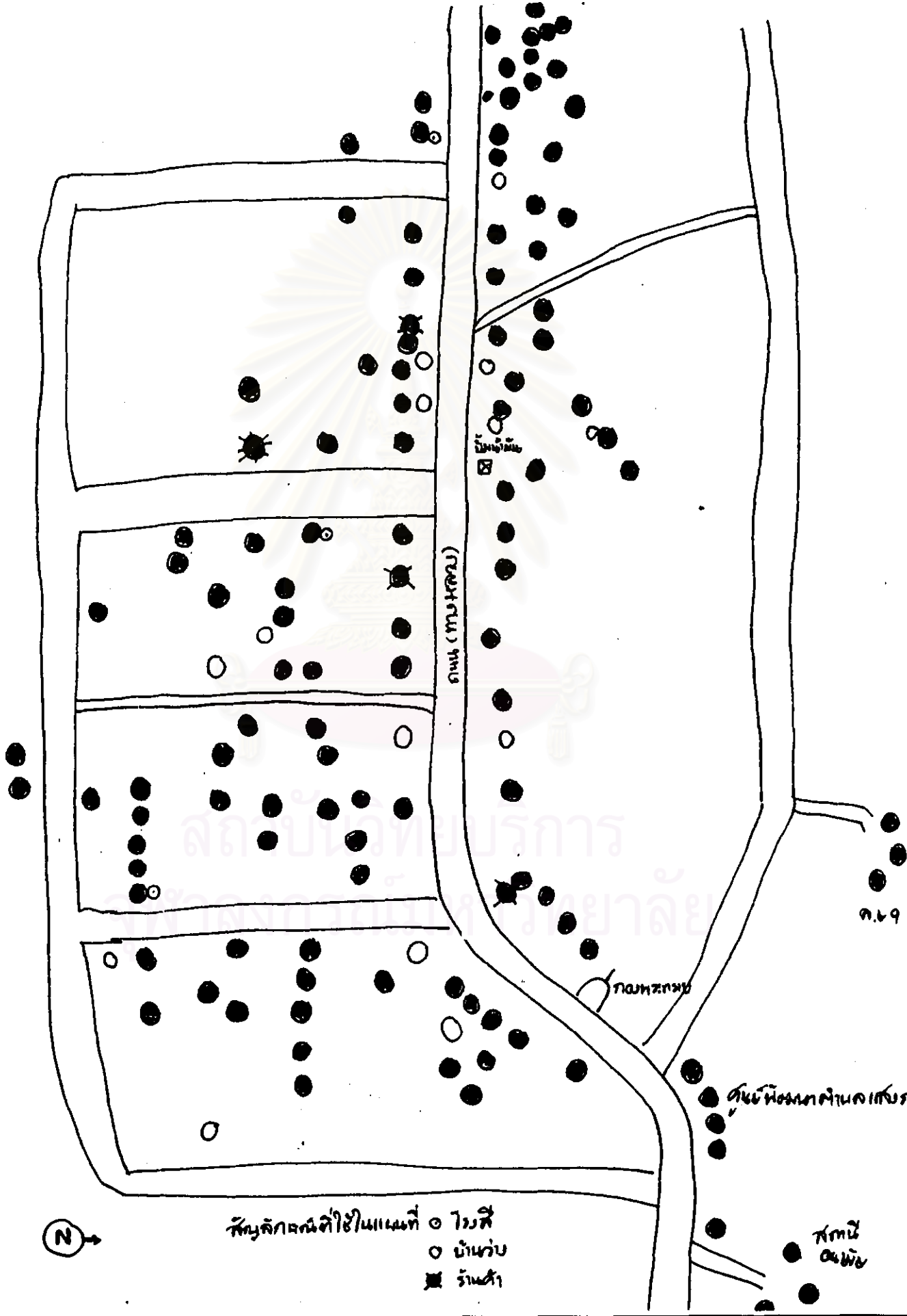

แผนที่ 3.3 แผนที่การตั้งบ้านของหมู่บ้านป่าก่อ อำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย

N →

สัญลักษณ์ที่ใช้ในแผนที่

- โรงสี
- บ้านหัว
- ร้านค้า

ค.๒๙

ถนนหนทาง

ศูนย์พัฒนาที่ดินเกษตร

พื้นที่ อ.พัน

สำหรับประวัติ ในการตั้งหมู่บ้านแสงภา หัวนาและป่าก่อนั้น มีตำนานเล่าว่าในสมัยก่อนนั้น บริเวณนี้เป็นป่าเขาแถววัดอุดมไปด้วยสัตว์นานาชนิด ต่อมา มีนายพรานช้างมาล่าสัตว์เป็นประจำชื่อเชียงกา เดินทางมาจากนครเวียงจันทร์ เขาได้มาล่าสัตว์กับพวก 3 คนได้แก่ เพี้ยแพ้ว^{***} ทิดน้อยและพรานไต้ คนทั้งสี่ได้เดินทางล่าสัตว์มาตามสายแม่น้ำโขงและลงข้ามลำน้ำเหืองมาทางทิศตะวันตก ออกมาที่บ้านเพี้ยแพ้ว(ในปัจจุบันคือบ้านเหมืองแพ้วตั้งอยู่บริเวณน้ำเหือง) เดินทางมาถึงโป่งไธ ได้พบรอยช้างจึงได้ออกตามรอยช้างมาถึงนาห้างโป่งกูด โป่งนาสามเป็น(นาเสียมเป้) นายพรานไต้ หนองจ๊กไต้ นายพรานนอน จนเดินทางมาถึงหนองน้ำแห่งหนึ่งและพบช้างฝูงใหญ่ จึงได้เลือกยิงตัวที่มีงาขาวที่สุด หนองน้ำนี้ปัจจุบันเรียกว่าหนองพรานไต้ แต่ช้างที่ถูกยิงบาดเจ็บ นายพรานจึงได้ตามช้างไปทางทิศตะวันตกพบช้างคาอยู่บริเวณป่าแห่งหนึ่งปัจจุบันได้กลายเป็นที่นาหมดแล้วและเรียกว่านาโครงช้าง เมื่อได้งาช้างและฆ่าแหละเนื้อช้างแล้ว เสือได้ขโมยหัวช้างข้ามแม่น้ำขึ้นมาทางเหนือ ปัจจุบันบริเวณนี้เรียกว่า นาหัวช้าง(หัวนาช้าง)

ต่อมาได้เดินทางกลับบ้านและชักชวนญาติพี่น้องมาตั้งบ้านเรือนในบริเวณดังกล่าว โดยในครั้งแรกมาตั้งบ้านเรือนประมาณ 13 ครัวเรือน โดยมีนายเชียงกาเป็นผู้นำและร่วมกันตกลงตั้งบ้านไว้ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำกา ภายหลังจึงได้สร้างศาลาเอนและชาวบ้านพากันเรียกว่า"สำนักสงฆ์" ขึ้นไว้ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำกา ในปีพ.ศ.2073 ได้มีพระพุทธรูปนามว่า พระขนานศรีวงศ์ มาพักอาศัยอยู่ เมื่อมีผู้คนจำนวนมากขึ้นจึงได้ร่วมกันสร้างอุโบสถวัดโพธิ์ชัยขึ้นในปีพ.ศ.2123(2113) ส่วนชื่อหมู่บ้านแสงภานั้นได้ตั้งตามชื่อของผู้นำหมู่บ้านคือ เชียงกา

ส่วนหมู่บ้านป่าก่อนี้^{*} เป็นหมู่บ้านที่ชายออกจากหมู่บ้านแสงภา เนื่องจากมีประชากรมากขึ้นในขณะที่มีพื้นที่จำกัด โดยชาวบ้านกลุ่มนี้แต่เดิมอาศัยอยู่บริเวณโรงเรียนบ้านแสงภาและได้ย้ายมาอยู่บริเวณนาม่วง ต่อมาพ่อเฒ่าเที่ยงได้เห็นทำเลที่ทำมาหากินบริเวณป่าก่อ จึงได้ชักชวนญาติพี่น้องรวมประมาณ 7 ครัวเรือนให้อพยพเข้าไปทำนาทำไร่ในบริเวณดังกล่าว พร้อมทั้งได้พากันบุกเบิกที่นาใหม่ได้แก่ นาทา นาม่วงใหญ่ นาม่วงน้อย นาป่าคา นาน้อย นาข่าปอดแปด นาทิม ในตอนแรกหมู่บ้านป่าก่อยังคงเป็นหมู่บ้านเดียวกับหมู่บ้านแสงภา แต่ต่อมาในปีพ.ศ.2508 หมู่บ้านป่าก่อได้แยกออกจากหมู่บ้านแสงภา โดยมีนายปิ่น พุทธิรักษ์ เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรกและมีบ้านเรือนประมาณ 35 ครัวเรือน ส่วนชื่อของหมู่บ้านป่ากอนั้นเป็นเพราะในสมัยก่อนบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านนี้เต็มไปด้วยป่าดงดิบซึ่งเป็นดินไม้ชนิดหนึ่งที่ชอบขึ้นตามดอนเหนือของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลของดินก่อหรือถูกก่อใช้รับประทานได้ ลักษณะผลเปลือกภายนอกเป็นหนาม ส่วนกลางจะเป็นเปลือกแข็ง เนื้อที่ใช้รับประทานอยู่ด้านในสุด นำมาคั่วมีรสมันเหมือนเกาลัด ส่วนลำต้นของดินก่อยังเอามาทำฟืนและถ่านเพื่อการหุงต้ม

* จากกรมสามัญศึกษาของสส.แสงสุก วันที่ 5 กันยายน 2539^{*}

** ในสมัยก่อนทั้งสามหมู่บ้านเป็นหมู่บ้านเดียวกัน แต่ภายหลังถูกแยกจากกันด้วยการตั้งเป็นหมู่บ้านคนละปกครอง และถึงแม้จะถูกแยกกันแต่ความเป็นญาติพี่น้อง ความสัมพันธ์ยังคงอยู่ ดังนั้นในการศึกษารังนี้ในบางส่วนต้องสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับหมู่บ้านแสงภาและหัวนา รวมทั้งในบางโอกาสผู้เขียนอาจกล่าวถึงทั้งหมู่บ้านแสงภา หัวนา ป่าก่อ ซึ่งรับทราบเพื่อความเข้าใจ

*** เพี้ย เป็นคำที่ใช้เรียกผู้ปกครองหมู่บ้านในสมัยก่อน เปรียบกับปัจจุบันคนเหมือนผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน

* จากกรมสามัญศึกษา สส.ศรีรักษ์ ผู้ใหญ่บ้านป่าก่อคนปัจจุบัน(คนที่ 2) วันที่ 4 กันยายน 2539

3.3.2 ลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้าน

หมู่บ้านป่าก่อ เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่บริเวณเชิงเขาและอยู่ใกล้กับหมู่บ้านห้วยนาและหมู่บ้านแสงภูตามลำดับ เนื่องจากสภาพภูมิประเทศที่เป็นภูเขาทำให้ลักษณะการขยายตัวของชุมชนออกจากหมู่บ้านเดิมเป็นแบบกระจุกกระจาย ซึ่งหมู่บ้านแสงภูเป็นหมู่บ้านเดิมของชุมชน เมื่อมีจำนวนประชากรภายในหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น ความต้องการขยายพื้นที่เพาะปลูกเป็นสาเหตุของการขยายตัวของชุมชน แต่การขยายตัวของชุมชนใหม่ในการหาทำเลบริเวณที่ตั้งบ้านตามสภาพภูมิประเทศที่เป็นภูเขานั้น ด้วยเงื่อนไขของพื้นที่ราบลุ่มเพื่อการเพาะปลูกข้าวและพื้นที่ราบเชิงเขาเพื่อการเพาะปลูกพืชไร่ เพราะสภาพภูมิประเทศเป็นภูเขาทำให้พื้นที่เพาะปลูกมีจำกัด ดังนั้นบริเวณที่เป็นที่ราบลุ่มใกล้ลำน้ำจะไม่มีกรตั้งบ้านเรือน ซึ่งแตกต่างกับลักษณะการเลือกทำเลที่ตั้งของชาวบ้านในภาคกลางที่ส่วนมากจะเลือกทำเลที่ตั้งใกล้แหล่งน้ำ จึงทำให้บริเวณทำเลที่ตั้งของหมู่บ้านแสงภู ห้วยนา ป่าก่อถูกแยกจากกันด้วยบริเวณที่นาของชาวบ้านทั้งสามหมู่บ้าน และหมู่บ้านป่าก่อถูกถนนเพื่อความมั่นคงตัดผ่านกลางหมู่บ้านตามแนวเส้นทางเดินเก่าของชาวบ้าน เนื่องจากบริเวณที่ตั้งของหมู่บ้านเป็นที่ราบเชิงเขา นอกจากนั้นเป็นที่นาของชาวบ้านและภูเขาสูง จึงทำให้หมู่บ้านถูกแบ่งเป็น 2 ฝั่ง ซึ่งชาวบ้านเรียก บ้านที่ตั้งอยู่บริเวณใกล้ที่นาฝั่งลำน้ำพร้าว่า บ้านลุ่ม (บ้านต่ำ) และเรียก บ้านที่ตั้งอยู่บริเวณเชิงเขาว่า บ้านเทง(บ้านบน)

ลักษณะทั่วไปของหมู่บ้านป่าก่อ นั้น ในด้านทิศเหนือเป็นที่ราบเชิงเขาค่อนข้างสูงชัน มีการปลูกข้าวโดยอาศัยการส่งน้ำจากระบบเหมืองฝายและมีการปลูกพืชไร่ ถัดขึ้นไปเป็นป่าประกอบด้วยภูเขาสูง ภูตืนสวนทรายที่ทอดตัวเป็นแนวยาวล้อมรอบหมู่บ้านและด้านนี้เป็นที่ที่หมู่บ้านป่าก่อติดต่อกับหมู่บ้านห้วยนาและแสงภูตามถนน ในขณะที่ด้านทิศใต้ของหมู่บ้านป่าก่อเป็นที่ราบระหว่างหุบเขาและมีลำน้ำแพร่ไหลผ่าน ซึ่งชาวบ้านแสงภู ห้วยนาและป่าก่อใช้เป็นแหล่งเพาะปลูกข้าวที่สำคัญและชาวบ้านเรียกว่า นาทุ่ง เมื่อข้ามลำน้ำแพร่จะเป็นที่ราบเชิงเขาแต่มีความสูงชันน้อยกว่าด้านทิศเหนือ ชาวบ้านป่าก่อได้บุกเบิกและใช้พื้นที่บริเวณนี้เป็นแหล่งเพาะปลูกข้าวเช่นกัน ซึ่งที่นาบริเวณนี้มีอยู่หลายแห่งและแต่ละแห่งชาวบ้านมีชื่อเรียกดังนี้ นาเท่า นาม่วง นาม่วงน้อย นาน้อย นาป่าคา นาเทิ้ม นาโชคกมะเอี่ยม นาชำป้อดแปด ถัดจากบริเวณที่ใช้ปลูกข้าวก็เป็นพื้นที่ที่ใช้ปลูกพืชสวนพืชไร่ และภูเขาที่อยู่ทางทิศใต้คือภูมคธิซึ่งเป็นบริเวณที่ชาวบ้านรักษาไว้เพื่อเป็นต้นน้ำในการทำนา เนื่องจากบริเวณที่นาที่อยู่ระหว่างลำน้ำแพร่กับเชิงเขาภูมคธิเป็นพื้นที่ค่อนข้างสูงชัน จึงทำให้การส่งน้ำด้วยระบบเหมืองฝายของชาวบ้านไม่ทั่วถึงในบริเวณดังกล่าว ดังนั้นตั้งแต่ในอดีตชาวบ้านจะช่วยกันดูแลรักษาป่าบริเวณห้วยปูนและห้วยสิบกบนภูมคธิไว้เป็นต้นน้ำเพื่อการทำนา ปัจจุบันพื้นที่ป่าของภูมคธิส่วนมากจะเป็นป่าเหล่าหรือป่าพื้นสภาพหลังจากชาวบ้านหยุดการวางป่าเพื่อเพาะปลูกข้าวโพด และด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้านป่าก่อเป็นที่ราบเชิงเขาเป็นพื้นที่ที่มีการปลูกข้าวโดยอาศัยการส่งน้ำจากระบบเหมืองฝายและมีการปลูกพืชไร่ ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบเชิงเขาที่สูงชันติดต่อกับด้านทิศเหนือ เนื่องจากลักษณะการทอดตัวเป็น

* เทา เป็น ชื่อเรียกสำหรับชนิดหนึ่งซึ่งสามารถนำมาประกอบอาหารได้และจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านให้ข้อมูลว่า บริเวณนั้นยังมีเทามากจึงเรียกว่า นาเทา

** นาม่วง เป็น ชื่อของที่นาซึ่งแต่ก่อนบริเวณดังกล่าวเคยเป็นที่ตั้งบ้านและมีต้นมะม่วง ต่อมาเมื่อเกิดอุบัติเหตุไฟไหม้จึงเรียก ว่า นาม่วงน้อย นาม่วงใหญ่

แนวยาวต่อเนื่องของภูตดินสวนทราย ป่าด้านนี้ประกอบด้วยภูตแก่แล้ว ภูเขาสูง ภูตดินสวนทราย ที่ล้อมรอบหมู่บ้าน ติดต่อกันเป็นแนวยาวจากทิศเหนือจรดทิศตะวันตก ในด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้านนั้นจะเป็นพื้นที่ราบสำหรับการเพาะปลูกข้าว โดยที่บริเวณที่นาดังกล่าวหรือนาทุ่งนั้นติดต่อกจากทิศใต้ของหมู่บ้านจรดหมู่บ้านห้วยนาและหมู่บ้านแสงภา ซึ่งลักษณะภูมิประเทศด้านนี้จะใกล้เคียงกับลักษณะภูมิประเทศด้านทิศใต้ของหมู่บ้าน

โดยทั่วไปลักษณะดินของพื้นที่จังหวัดเลยนั้น สามารถแบ่งกลุ่มดินออกเป็น 4 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มดินไร่ กลุ่มดินนา กลุ่มดินตะกอนและพื้นที่ภูเขาและที่สูงซึ่งครอบคลุมพื้นที่ประมาณร้อยละ 40 ของพื้นที่จังหวัด และครอบคลุมพื้นที่ทุกอำเภอในจังหวัด อำเภอณาแก้วจัดอยู่ในกลุ่มดินไร่ดี ในอดีตช่วงเวลาที่ยังไม่มีมีการเพาะปลูกข้าวโพด สภาพดินของหมู่บ้านเป็นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ดีเพราะในช่วงนั้นการใช้ที่ดินของชาวบ้านเพื่อการปลูกข้าวและทำไร่เพื่อยังชีพ ต่อมาเมื่อมีการปลูกข้าวโพดเพื่อการค้า การบุกเบิกป่าของชาวบ้านได้ทำให้ดินเริ่มเสื่อมความอุดมสมบูรณ์เนื่องจากพื้นที่เป็นพื้นที่ลาดชันมีการพังทลายของหน้าดินสูง ซึ่งเมื่อไม่มีต้นไม้ทำให้การไหลของน้ำรุนแรงขึ้นนำหน้าดินและทรายจำนวนมากลงสู่บริเวณที่นา ในปัจจุบันสภาพดินของหมู่บ้านไม่อุดมสมบูรณ์เหมือนอดีตที่ผ่านมาและมีการใช้ปุ๋ยในการบำรุงดินและเพิ่มต้นทุนมากขึ้น

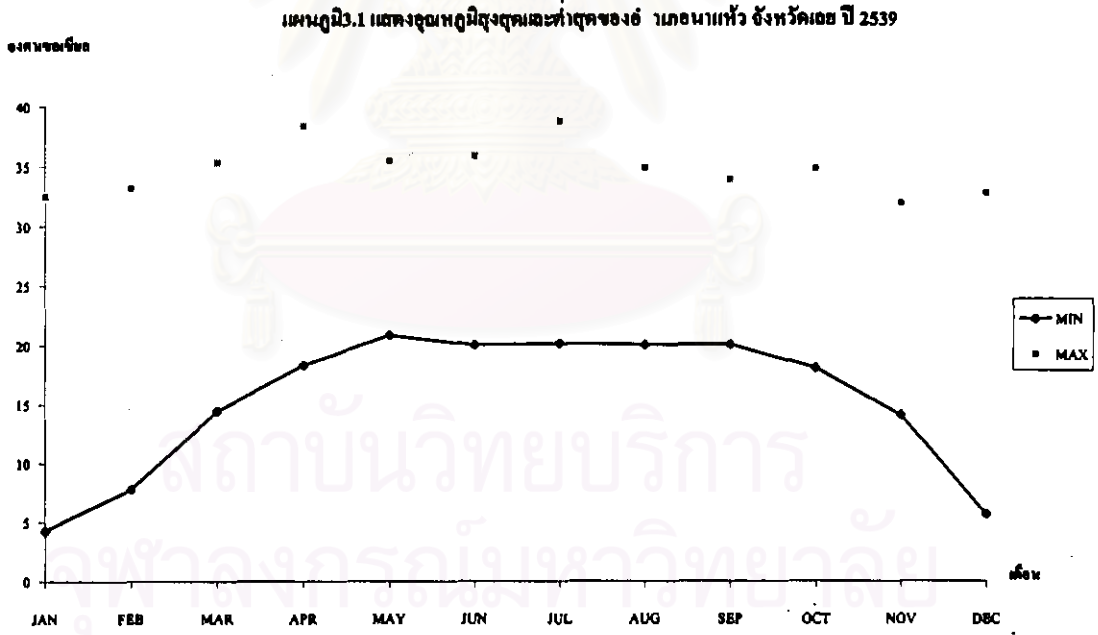
สำหรับลักษณะดินของหมู่บ้านป่าก่อรวมทั้งพื้นที่ป่าสามารถแยกได้ดังนี้

1. ดินร่วนปนทรายสีดำ ส่วนมากพบในพื้นที่ป่าภูตดินสวนทรายคอนบน บางส่วนของภูตคิ บริเวณริมลำน้ำและลำห้วยต่างๆรวมทั้งบริเวณพื้นที่ที่นาเกือบทั้งหมด ซึ่งดินชนิดนี้ชาวบ้านเรียกว่า"ดินป่าคง" เป็นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์สูงเหมาะแก่การเพาะปลูก
2. ดินร่วนปนทรายสีแดง พบในพื้นที่ที่เพาะปลูกพืชไร่ซึ่งเป็นพื้นที่ลาดชัน
3. ดินทรายสีชมพู พบตามบริเวณริมน้ำแพร่บางส่วน ซึ่งเป็นบริเวณพื้นที่น้ำท่วมถึงในฤดูน้ำมากและชาวบ้านใช้เป็นพื้นที่สำหรับปลูกพืชผักเพื่อบริโภคในครัวเรือนเช่น สาระแหน่ ผักชีลาว เป็นต้น(บัญชีแร่และประสิทธิ์ ตุ่นนัม, 2534:19)

ในหมู่บ้านแห่งนี้มีลำน้ำแพร่ เป็นลำน้ำที่สำคัญของชาวบ้านป่าก่อเพราะไหลผ่านบริเวณพื้นที่นาของหมู่บ้าน โดยมีต้นกำเนิดที่ภูไท่ก้อยซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านแสงภา ห้วยนา ป่าก่อ ไหลผ่านหมู่บ้านนาปอ ตำบลแสงภาและไหลเลียบกับถนนสาย 1268 ระหว่างทางได้มีลำห้วยต่างๆที่มีต้นน้ำจากเทือกภูตดินสวนทรายเช่น ห้วยคสัย ห้วยแสงเหล่า ห้วยกอสอด ห้วยเสือเดิน ห้วยศาล ห้วยโห่งาม ห้วยขาขว้าง ห้วยโป่ง ห้วยยู ห้วยลาดหมื่นและห้วยลาดน้อยไหลมาบรรจบ จนมาถึงบริเวณสะพานกอกคอมได้ไหลลอดสะพานเข้ามาทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านและไหลอ้อมไปทางทิศใต้ของหมู่บ้านป่าก่อผ่านบริเวณพื้นที่นา(นาทุ่ง) ไปจนถึงบ้านแสงภาและไหลไปบรรจบกับแม่น้ำภาที่หลังโรงเรียนบ้านแสงภา เป็นลำน้ำที่ชาวบ้านป่าก่อและชาวบ้านห้วยนามาใช้ประโยชน์ทั้งการเกษตรและอุปโภคบริโภค นอกจากนี้ยังมีลำน้ำอีกสายหนึ่งซึ่งเป็นลำน้ำหลักของหมู่บ้านแสงภา มีต้นกำเนิดที่ภูตดินสวนทราย ไหลมาจากทิศเหนือของหมู่บ้านแสงภา มีห้วยทับสันฟ้า ห้วยไร่ค้อ ห้วยบวกร้ำเชียงผาย ห้วยสาโท ห้วยถักไก่ ห้วยทำน้ำน้อย ห้วยน้ำจำ ห้วยหินคอน ห้วยหมาโน ห้วยกบหมื่นและห้วยถ้ำผาไหลมาบรรจบ เมื่อลำน้ำภาไหลมาถึงหมู่บ้านจะเป็นลำน้ำที่ไหลแบ่งเขตระหว่างหมู่บ้านแสงภากับหมู่บ้านห้วยนาออกจากกันและเป็นลำน้ำที่มีความสำคัญของหมู่บ้านแสงภาและห้วยนาในการเกษตรและ

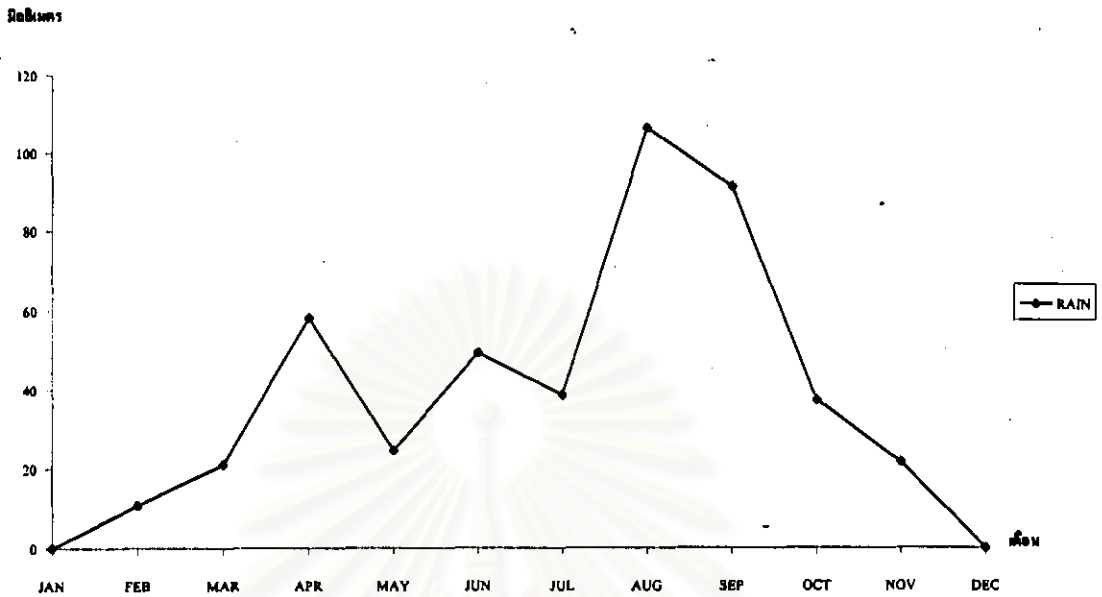
อุปโภคบริโภค ในปัจจุบันน้ำสำหรับการบริโภคของชาวบ้านหมู่บ้านป่าก่อเป็นน้ำประปาภูเขาที่มีดินน้ำอยู่บนภูมคติที่ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้านป่าก่อนั่นเอง

เนื่องจากหมู่บ้านป่าก่อนี้ตั้งอยู่ในเขตภูเขาสูงชันประกอบกับได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงเหนือ ดังนั้นในฤดูหนาวซึ่งเริ่มตั้งแต่กลางเดือนตุลาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์จะมีอากาศหนาวจัดและในตอนเช้าของวันที่มีอากาศหนาวมากสามารถเห็นเกล็ดน้ำแข็งหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า"แม่คะนึ่ง"เกาะตามใบไม้ได้ เมื่อถึงฤดูฝนซึ่งแบ่งเป็น 2 ช่วง คือช่วงแรกเริ่มตั้งแต่ปลายเดือนเมษายนถึงเดือนกรกฎาคมเป็นผลจากอิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้และช่วงหลังเริ่มตั้งแต่เดือนสิงหาคมถึงปลายเดือนตุลาคมนั้นเป็นอิทธิพลของพายุดีเปรตชั้นในทะเลจีนใต้ จึงทำให้ฤดูฝนมีฝนตกชุก และจากเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายนเป็นช่วงเวลาของฤดูร้อน โดยที่อากาศในตอนกลางวันของฤดูจะร้อนแต่ในเวลากลางคืนเย็นสบาย อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดทั้งปีประมาณ 23.78 องศาเซลเซียส ซึ่งอุณหภูมิต่ำสุดประมาณ 4.3 องศาเซลเซียสในเดือนมกราคมและอุณหภูมิสูงสุดประมาณ 38.7 องศาเซลเซียส (บัญญัติ แก้วส่องและประสิทธิ์คุ้ม,2534:26) ดังแสดงในแผนภูมิ 3.1ข้างล่างนี้

ที่มา:สำนักงานอุตุนิยมวิทยา จังหวัดเลย

แผนภูมิ 3.2 แสดงปริมาณน้ำฝนสูงสุดของอำเภอแม่หัว จังหวัดเลย ปี 2539

ที่มา:สำนักงานอุตุนิยมหาวิทยาลัย จังหวัดเลย

จากแผนภูมิ 3.2 ข้างต้นนั้นแสดงถึงปริมาณน้ำฝนสูงสุดในแต่ละเดือนของอำเภอแม่หัว จังหวัดเลย ซึ่งโดยปกติอำเภอแม่หัวนั้นจะมีฝนตกเกือบตลอดทั้งปี แต่ฝนจะตกชุกมากที่สุดประมาณช่วงเดือน พฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม แต่ในช่วงเดือนธันวาคมถึงเดือนมกราคมจะไม่มีฝนตกเลย ปริมาณน้ำฝนปี 2528-2533 เรียงตามลำดับดังนี้ 1097.3, 1169.4, 1176.3, 1011.6, 1119.2, 1081.2 มิลลิเมตร (บัญชี แก้วส่องและประสิทธิ์ ตุ่นรัมย์, 2534: 24) ส่วนในปี 2539 มีปริมาณน้ำฝนรวมทั้งปีประมาณ 1966.54 มิลลิเมตร จึงทำให้ตามปกติหมู่บ้าน ป่าก่อมีความอุดมสมบูรณ์ของปริมาณน้ำฝนมาก จนคนเฒ่าคนแก่กล่าวว่า "บ้านนี้ฝนบ่อยวันเดือน 3 บ่ฮาม เดือน 4 เว้นแต่ยกับเจียง"

3.3.3 สภาพทางเศรษฐกิจ

การประกอบอาชีพของชาวบ้านหมู่บ้านป่าก่อนี้ ส่วนใหญ่ชาวบ้านประกอบอาชีพทำนาทำไร่ เป็นหลักและอาชีพรองได้แก่การเลี้ยงสัตว์ การเก็บของป่า เป็นต้น โดยการเพาะปลูกพืชของชาวบ้านในรอบหนึ่งปีนั้น สามารถสรุปได้เป็นแผนภูมิ 3.3 ดังนี้

* จากการสัมภาษณ์ของโฮงโฮงโฮง วันที่ 5 กันยายน 2539 ศาสดามีความหมายว่าฝนจะตกลงมาตั้งแต่เดือนธันวาคมไปจนถึงเดือนหนึ่งกับ เดือนของเท่านั้น(เดือนทางจันทรคติ)

แผนภูมิ 3.3 แสดงการปลูกพืชของชาวบ้านหมู่บ้านป่าก่อในรอบหนึ่งปี

(พืช)	ม.ก.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ธ.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
ข้าวนาปี												
ข้าวไร่												
จิง												
ข้าวโพด												
โกโก้												
ถั่วแขก												
ถั่วลิสง												

ที่มา: จากข้อมูลภาคสนาม

จากแผนภูมิข้างต้น จะสะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านป่าก่อมีวิธีการผลิตทั้งเพื่อการบริโภคและการค้า โดยการเพาะปลูกข้าวของชาวบ้านป่าก่อนั้นปลูกเฉพาะข้าวเหนียว และมีจุดประสงค์หลักของการผลิตเพียงเพื่อการบริโภคเท่านั้น แต่ในกรณีที่ผลิตข้าวได้มากกว่าความต้องการบริโภคในครัวเรือนหรือเหลือจากการบริโภค ชาวบ้านจึงจะนำข้าวออกขาย ซึ่งในกรณีเช่นนี้มีจำนวนไม่มากเพราะในหมู่บ้านป่าก่อนี้มีจำนวนที่นาเฉลี่ยต่อ 1 ครัวเรือนประมาณ 5 ไร่ และพบว่ามี 6 ครัวเรือนที่ไม่มีที่นาเป็นของตนเอง ซึ่งทำให้บางครอบครัวต้องการเพาะปลูกข้าวไร่ เนื่องจากในหมู่บ้านมีพื้นที่ทำนาจำนวนจำกัดตามเงื่อนไขทางสภาพภูมิประเทศ และลักษณะการผลิตข้าวของหมู่บ้านป่าก่อนี้มีหลายรูปแบบ อาทิเช่น ชาวบ้านมีที่นาเป็นของตนเองก็จะทำการผลิตและบริโภคเฉพาะครัวเรือน หรือชาวบ้านที่นาซึ่งเป็นของพ่อแม่ญาติพี่น้องก็จะทำการเพาะปลูกร่วมกันและแบ่งปันผลผลิตเมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จให้แต่ละครัวเรือน ส่วนบางรายเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตเสร็จก็นำไปเก็บในทุ่งข้าวหรือเล้าข้าวร่วมกัน สำหรับการแลกเปลี่ยนแรงงานในการทำงานนั้นมีทั้งการเอาแรงกันและการรับจ้าง แต่การรับจ้างนั้นผลตอบแทนมักเป็นการแบ่งปันข้าวให้บริโภคมากกว่าเป็นเงิน

ในปัจจุบัน การปลูกพืชเพื่อการค้าของชาวบ้านทั้งข้าวโพดและจิงนั้นมีจำนวนน้อยลงเมื่อเปรียบเทียบกับในอดีต โดยการทำไร่ข้าวโพดของชาวบ้านมีจำนวนน้อยลงเนื่องจากราคาข้าวโพดตกต่ำ ประกอบกับการห้ามวางป่าของทางราชการ สำหรับการปลูกจิงนั้นใช้ต้นทุนต่อไร่สูงมากทั้งพันธุ์จิงและการปลูกจิงมีข้อแม้ว่าจะต้องปลูกย้ายที่ไปเรื่อยๆ ประกอบกับสภาพดินของหมู่บ้านป่าก่อไม่เหมาะสมเกิดโรคเน่า ทำให้ชาวบ้านไม่คุ้มทุน จึงไม่เป็นที่นิยม พืชที่ชาวบ้านปลูกเพื่อการค้าในปัจจุบันได้แก่ โกโก้และถั่วแขก แต่การ

ปลูกพืชสองชนิดนี้ จะมีวิธีทำนาเมล็ดพืช ปลูก ขามาให้เกษตรกรและเมื่อปลูกเสร็จก็จะรับซื้อผลผลิตด้วย นอกจากการนี้ อาชีพที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งในหมู่บ้านป่าก่อคือการเลี้ยงวัว โดยได้รับการส่งเสริมจากราชการและหน่วยงานของมหาวิทยาลัย และมีการตั้งกลุ่มผู้เลี้ยงโคและกองทุนชาสัตว์ขึ้นภายในหมู่บ้านป่าก่อ ในปี 2537 พบว่ามีจำนวนวัวทั้งหมดในหมู่บ้าน 311 ตัว(กองวิชาการและแผนงาน,2537:3)

นอกจากการมีรายได้จากปลูกพืชเศรษฐกิจและเลี้ยงสัตว์เพื่อขายแล้ว ชาวบ้านมีรายได้จากการเก็บของป่าขาย เช่นเห็ด หมากค้อ หมากก่อ หน่อไม้ ผักกูด ผักหนอก เป็นต้น ซึ่งจากการศึกษาพบว่าร้อยละ 100 ของชาวบ้านที่ทำการสำรวจเคยมีรายได้จากการเก็บของป่าทั้งสิ้น(ข้อมูลจากภาคสนาม) และในปัจจุบันพบว่ามี การอพยพแรงงานออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน อาจมีสาเหตุเนื่องจากผลของการพัฒนาทางเศรษฐกิจของหมู่บ้าน จากที่ในอดีตเคยเป็นหมู่บ้านที่มีวิถีการผลิตเพื่อการยังชีพและสามารถพึ่งตัวเองได้เหมือนหมู่บ้านอื่นๆ ต่อเมื่อมีการเข้ามาของพืชเศรษฐกิจนั้นก็หมายความว่าเศรษฐกิจหมู่บ้านได้ถูกเชื่อมโยงเข้ากับระบบตลาดแล้ว ซึ่งผลกระทบดังกล่าวได้ทำให้ครัวเรือนและชุมชนมีรายจ่ายที่เป็นตัวเงินมากกว่าที่เคยเป็นเช่นในอดีต

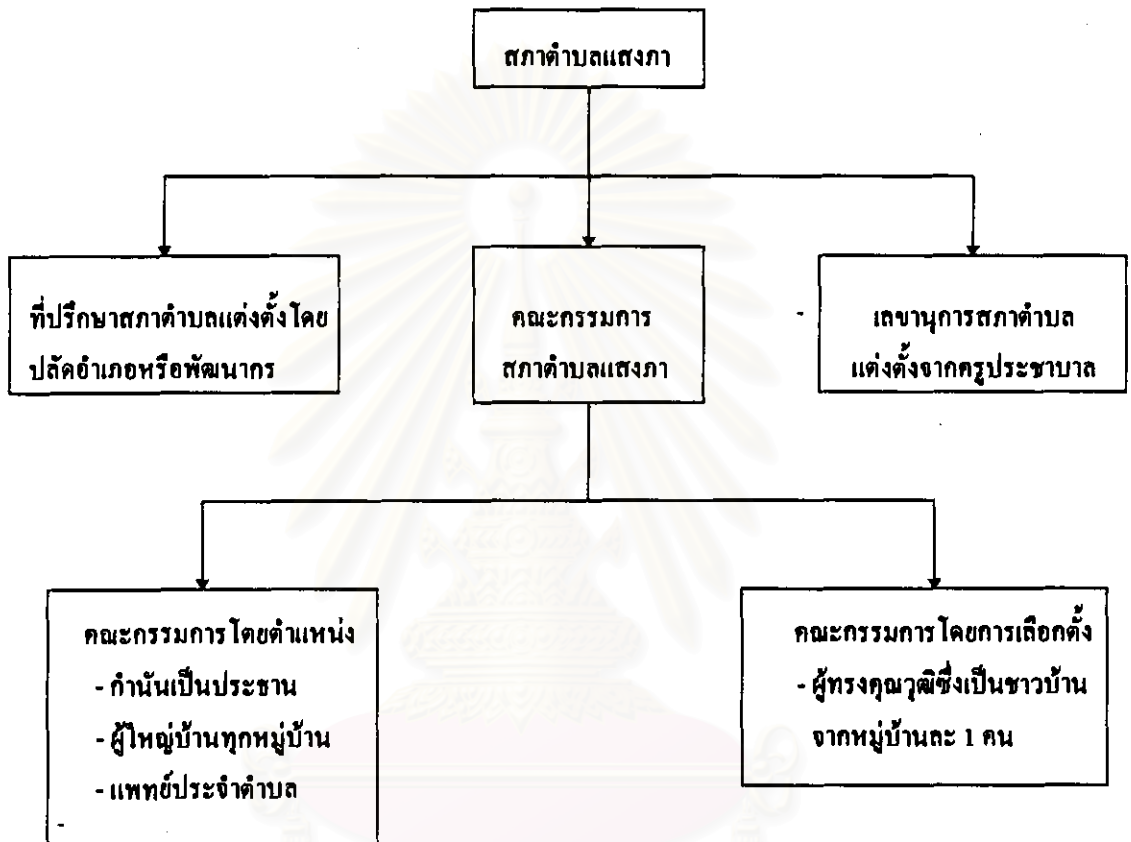
3.3.4 สภาพสังคมและวัฒนธรรมของหมู่บ้าน

ความสัมพันธ์ของชาวบ้านในหมู่บ้านป่าก่อมีความสัมพันธ์ตามกลุ่มเครือญาติ และในการตั้งบ้านเรือนบ้านเรือนที่อยู่ใกล้เคียงมักเป็นญาติพี่น้องกัน เพราะที่ดินในการตั้งบ้านเรือนนั้นชาวบ้านจะแบ่งปันให้แก่กันหรืออาจขายในราคาถูก และการรวมกลุ่มกิจกรรมต่างๆ มักเป็นไปตามกลุ่มเครือญาติของตนหรือตามกลุ่มของคน หมู่บ้านป่าก่อเป็นชุมชนที่นับถือศาสนาพุทธ และชาวบ้านจะถือเป็นข้อห้ามหรือจะถ้าว่าจะไม่ทำงานและไม่ฆ่าสัตว์ในวันพระ ข้อห้ามนี้รวมไปถึงการห้ามดื่มหรือทอคาในวันพระด้วย โดยเฉพาะคนที่เกิดในหมู่บ้านป่าก่อ(รวมทั้งหมู่บ้านแสงกาและหมู่บ้านห้วยนา)นั้นเป็นผู้ถือชะตาโดยเคร่งครัด และในหมู่บ้านป่าก่อมีหมอสูดขวัญอยู่จำนวน 4-5 คนโดยที่ประเพณีการสูดขวัญและประเพณีการสู่ขวัญนั้นชาวบ้านยังคงยึดถือและปฏิบัติอยู่ นอกจากนี้ในหมู่บ้านแห่งนี้ยังมีหมอป่าและหมอยาพื้นบ้านด้วย แม้ว่าในหมู่บ้านจะมีสถานอนามัยตั้งแต่ปี 2513 ก็ตาม

สำหรับการปกครองนั้น ปัจจุบันหมู่บ้านป่าก่อมี นายคำ สิงห์รักษ์เป็นผู้ใหญ่บ้านและมีนายสมบัติ ชิดคิดเป็นกำนัน อยู่ในเขตการปกครองของอำเภอณาแก้ว โดยมีประชากรในหมู่บ้านป่าก่อทั้งหมด 411 คน เป็นหญิง 204 คน เป็นชาย 209 คน จำนวนครัวเรือน 95 ครัวเรือน ในหมู่บ้านมีคณะกรรมการหมู่บ้านดูแลจัดการปัญหาต่างๆภายในหมู่บ้านและมีสภาตำบลแสงกาเป็นองค์กรทางการเมืองของท้องถิ่น โครงสร้างของสภาตำบลจะประกอบด้วย คณะกรรมการสภาตำบล 2 ประเภทคือ 1.กรรมการโดยตำแหน่ง(ดังแผนภูมิ3.4ข้างล่าง) ซึ่งประกอบด้วยกำนันเป็นประธานคณะกรรมการสภาตำบล ผู้ใหญ่บ้านทุกหมู่บ้านและแพทย์ประจำตำบล 2.กรรมการโดยการเลือกตั้ง คือผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งเป็นชาวบ้านในหมู่บ้านแห่งละ 1 คนและมาจากการเลือกตั้งโดยชาวบ้านในหมู่บ้าน อยู่ในตำแหน่งคราวละ 5 ปี ในสภาตำบลจะมีที่ปรึกษาหนึ่งคน และมีเลขานุการหนึ่งคนที่

แต่งตั้งมาจากครุประชาบาลในตำบลแสงภา โดยนายอำเภอเป็นผู้คัดเลือกและผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้พิจารณาแต่งตั้ง

แผนภูมิ 3.4 แสดงโครงสร้างสภาตำบลแสงภา

นอกจากนี้ภายในหมู่บ้านป่าก่อก็ยังประกอบด้วยกลุ่มต่างๆ ได้แก่ กลุ่มกองทุนเงินสนับสนุนหมู่บ้าน กลุ่มผู้เลี้ยงโค กลุ่มกองทุนชาตัตว์ กลุ่มจักสานพาข้าวหวาย กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มเหมืองฝาย และกลุ่มผู้อนุรักษ์ป่าภูมดธิ ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีบทบาทในการรักษาป่า โดยที่การรักษาป่าของชาวบ้านนั้นสะท้อนให้เห็นถึงการใช้ชีวิตของชาวบ้านร่วมกันกับป่า และการรักษาป่าของชาวบ้านนั้นมีเพียงเหตุผลง่ายๆว่า "ถ้าไม่มีป่า พวกเขา ก็ไม่สามารถอยู่ได้"

โดยที่กิจกรรมของกองทุนต่างๆเหล่านี้เป็นสิ่งที่ชุมชนได้จัดให้มีขึ้นเพื่อเป็นหลักประกันในเชิงสวัสดิการของชุมชนและสนับสนุนให้มีการผลิตแบบยั่งยืนที่เน้นการอนุรักษ์ธรรมชาติโดยเฉพาะป่าไม้เป็นไปได้อีก และหมู่บ้านป่าก่อก็มีกองทุนที่ดำเนินกิจกรรมที่สำคัญ ตัวอย่างเช่น กลุ่มกองทุนเงินสนับสนุนหมู่บ้าน

นั้น เป็นกลุ่มกองทุนที่เก็บรวบรวมเงินที่ได้จากหน่วยงานต่างๆมาเป็นกองทุนและอนุญาตให้ชาวบ้านมากู้ยืมเงินได้ เพราะหมู่บ้านป่าก่อแห่งนี้ถูกจัดเป็นหมู่บ้านอาสาพัฒนาป้องกันตนเอง(อพป) ทำให้ในแต่ละปีหมู่บ้านแห่งนี้จะได้รับเงินสนับสนุนจากรัฐ หรืออาจเป็นเงินสนับสนุนจากโครงการของมหาวิทยาลัยต่างๆ สำหรับการดำเนินการจัดการกองทุนนี้อยู่ภายใต้คณะกรรมการหมู่บ้านป่าก่อร่วมกับชาวบ้านป่าก่อ ในการกู้ยืมนั้นมีการกำหนดอัตราดอกเบี้ยที่แน่นอนและกำหนดวันส่งดอกเบี้ยที่พร้อมเพียงและแน่นอน สาเหตุที่คณะกรรมการมีแนวความคิดในการจัดการเช่นนี้ เพราะความสะดวกในการจัดการดูแลและตรวจสอบ เมื่อถึงวันที่จะทำการส่งดอกเบี้ยหรืออนุญาตให้กู้เงินใหม่ ผู้ใหญ่บ้านจะประกาศผ่านหอกระจายข่าวและในตอนเย็นชาวบ้านจะมาประชุมกันที่บ้านผู้ใหญ่เพื่อทำการส่งดอกเบี้ย หรือร่วมกันตัดสินใจว่าควรให้แต่ละคนกู้เงินได้เท่าไร ในกรณีที่มีคนต้องกู้เงินเป็นจำนวนมาก ด้วยการจัดการที่ผ่านความสัมพันธ์แบบเครือญาติและการจัดการที่ไม่ซับซ้อนยุ่งยากนัก ปัจจุบันกองทุนหมู่บ้านนี้มีจำนวนเงินอย่างน้อย100,000 บาทเป็นเงินหมุนเวียนในกองทุนดังกล่าว กองทุนดังกล่าวเริ่มต้นจากเงินสนับสนุนจากภายนอกและมีรายได้จากดอกเบี้ยของชาวบ้านป่าก่อ และในการทำกิจกรรมต่างๆของหมู่บ้านป่าก่อกองทุนนี้ได้ทำหน้าที่เป็นแหล่งเงินทุนของหมู่บ้านด้วย

ส่วนประเพณีต่าง ๆ นั้นในรอบหนึ่งปีของชาวบ้านหมู่บ้านป่าก่อจะประกอบประเพณีตามฮีต 12 ซึ่งเป็นคติความเชื่อของคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่ประเพณีต่างๆในแต่ละชุมชนย่อมมีความแตกต่างกันบ้างตามประวัติความเชื่อความเป็นมาของชุมชนนั้นๆ สำหรับหมู่บ้านป่าก่อนั้นการประกอบประเพณีต่างๆกระทำร่วมกับหมู่บ้านแสงกาและหมู่บ้านห้วยนาเป็นประจำ เพราะชาวบ้านถือว่าเป็นหมู่บ้านเดียวกัน และประเพณีที่สำคัญของหมู่บ้านป่าก่อแห่งนี้ ได้แก่

ประเพณีการทำบุญฉลององค์พระธาตุดินแทน องค์พระธาตุดินแทนนั้นเป็นเจดีย์ที่ก่อด้วยดิน เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้านแสงกา ห้วยนา ป่าก่อ ซึ่งตั้งอยู่บริเวณทิศเหนือของหมู่บ้านแสงกา ตามตำนานการสร้างพระธาตุกล่าวว่า แต่เดิมบ้านแสงกาที่ชาวบ้านพากันนับถือผี มีการนับถือผีเป็นเจ้าและต้องฆ่าหมูวัวหรือควายเลี้ยงผีเป็นประจำทุกปี เพราะถ้าไม่กระทำจะเกิดเหตุร้ายแก่หมู่บ้าน ต่อมาเมื่อพระภิกษุเดินทางมาจากบางกอกน้อยชื่อ "พระครูอุปราชวิจิตรธรรมาบุญกิจ" ได้เดินทางตามสายแม่น้ำโขงผ่านเมืองลานช้างแขวงไชยบุรีจนถึงเมืองแก่นท้าวเพื่อหาสถานที่สร้างองค์พระธาตุแต่ก็ไม่พบสถานที่ที่เหมาะสม ต่อมาได้เดินทางมาถึงหมู่บ้านแสงกาและได้มาจำวัดอยู่ที่วัดศรีโพธิ์ชัยเป็นเวลา 3 เดือน จึงได้ปรึกษาหารือชักชวนให้ชาวบ้านมาร่วมกันสร้างองค์พระธาตุดินแทนขึ้น โดยสิ่งที่ชาวบ้านต้องถือปฏิบัติคือให้ชาวบ้านทุกคนนับถือหลักธรรมะแทนการเคารพนับถือผีบ้านผีเมืองรวมทั้งต้องหยุดทำงานหยุดฆ่าสัตว์เพื่อรักษาศีลและไปวัดเพื่อฟังเทศน์ฟังธรรมทุกวัน ศีลคือ 7-8 คำและ 14-15 คำ ทั้งข้างขึ้นข้างแรม(เดือนละ 8 วัน) เมื่อชาวบ้านยอมรับข้อปฏิบัติเหล่านี้ จึงร่วมกันสาบานต่อพระพุทธรูปว่าจะนับถือหลักธรรมะและองค์พระธาตุดินแทนแห่งนี้เป็นที่สักการะบูชาเพื่อเป็นที่พึ่งพาของชาวบ้านทุกคน องค์พระธาตุดินแทนจึงเริ่มสร้างในวันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ.2313 ตรงกับขึ้น 1 ค่ำเดือน 3 พ.ศ. 2313 ระหว่างการก่อสร้างได้เกิดเรื่องอัศจรรย์คือชาวบ้านคนใดที่ไม่มาร่วมสร้างมุ่งทำงานไปฟันไร่ฟันสวน เมื่อทำงานเสร็จจึงด้ามมีดไม่ยอมหยุดออกจากมือเป็นเหตุทำให้ชาวบ้านเกิดความเหลื่อมใสมากยิ่งขึ้น จึงพร้อมกันมาสร้างตลอด 3 ปี องค์พระธาตุดินแทนก็ได้สร้างเสร็จ

ดังนั้นองค์พระธาตุดินแทนจึงเป็นสถานที่ชาวบ้านเคารพนับถือกันมากเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะนำความสุขแก่หมู่บ้านแสงภา หัวนา ป่าก่อ ชาวบ้านทั้ง 3 หมู่บ้านจะทำบุญฉลององค์พระธาตุในช่วงวันเพ็ญเดือน 12 ของทุกปี ชาวบ้านจะร่วมกันขนดินหินเพิ่มเข้าไว้ที่องค์พระธาตุและร่วมกันแก้บนประจำปี ซึ่งเครื่องแก้บน(บะ)ประจำปีมี 4 อย่างได้แก่ ร่ม4คัน ฉัตรสามชั้น4อัน ธง4หาง(คือธงที่ปักและตกแต่งด้วยปุยฝ้ายเรียกว่า "ธงฝ้าย")และเพดาน1อัน(คือผ้าขาวสี่เหลี่ยมจตุรัสประมาณ2-3เมตร ตกแต่งด้วยใบลานสานเป็นสายสร้อย) โดยกำหนดไว้ต่างกันทุกปีหมุนเวียนกันไปปีละอย่างตามลำดับ

งานทำบุญเริ่มตั้งแต่ตอนค่ำของวันขึ้น 14 ค่ำ หลังจากพระสงฆ์สวดพระพุทธรมนต์และเทศนาธรรมในบริเวณพระธาตุแล้ว ช่วงกลางวันเป็นเวลาการเฉลิมฉลอง เช้าของวันขึ้น 15 ค่ำ ชาวบ้านจะไปทำบุญตักบาตรที่วัดศรีโพธิ์ชัย(บ้านแสงภา)ก่อนพากันไปที่ขึ้นพระธาตุอีกครั้ง หลังจากพระสงฆ์สวดพระพุทธรมนต์เสร็จ ก็เป็นพิธีแก้บนสิ่งของที่ใช้ในการแก้บน ได้แก่ ดอกไม้รูป เทียน ซึ่งชาวบ้านทุกบ้านนำมารวมกันแล้ว(ทุกบ้านต้องส่งตัวแทนเข้าร่วมในพิธีอย่างน้อย 1 คน) แบ่งออกเป็น 4 ชั้น ชั้นแรกคือ ชั้นคารวะและขอขมาตาโทษ ชั้นที่2คือ ชั้นบะหรือชั้นแก้บน ชั้นที่ 3 คือชั้นบะสำหรับบนเพื่อปีหน้า ส่วนชั้นสุดท้ายเรียกว่า"ชั้นโอกาส"สำหรับขอส่งน้ำฝนคืนขึ้นฟ้าไปและไม่ให้ตกลงมาระหว่างเก็บเกี่ยวข้าว(ช่วงหลังสงกรานต์มีการยก"ชั้นโอกาส"เพื่อขอให้น้ำฝนให้ตกต้องตามฤดูกาลและให้พืชผลอุดมสมบูรณ์) นอกจากชั้นทั้งสี่แล้วก็ยังมีเครื่องแก้บนประจำปีตามที่ได้กล่าวในตอนต้น เมื่อทำพิธียกชั้นทั้งสี่เสร็จจากนั้นจะมีการขนดินเข้าองค์พระธาตุ(เลข 71:2539)

นอกจากการแก้บนประจำปีของหมู่บ้านแสงภา หัวนา ป่าก่อที่หาเพื่อความเชื่อที่ดีของหมู่บ้านโดยรวม สำหรับการบนเรื่องส่วนตัวเช่น เรื่องเจ็บป่วยถูกหลานทำงานต่างบ้าน หรือเพื่อความสุขนั้นจะทำเมื่อใดก็ได้และเมื่อสำเร็จ สิ่งที่มาแก้บนเช่น ชั้น5 ชั้น8 ต้นผึ้ง1ต้น หินพันหนึ่ง เป็นต้น การทำบุญพระธาตุดินแทนนี้ มีความผูกพันกับชาวบ้านมาเป็นเวลานานและเกี่ยวข้องกับประเพณีทำบุญหินสี่ก้อนและประเพณีแห่ต้นดอกไม้รวมทั้งประเพณีก่อกองพระทรายด้วย

ประเพณีการทำบุญหินสี่ก้อนหรือบุญเมียง จากตำนานการสร้างพระธาตุดินแทนและความเชื่อของชาวบ้าน ทำให้ทราบว่าก่อนที่จะสร้างพระธาตุดินแทน ท่านได้ย้ายเหล่าผีต่างๆที่อาศัยอยู่บริเวณบ้านแสงภาให้ขึ้นไปอาศัยอยู่ที่บริเวณหินสี่ก้อนที่ภูดินสวนทราย หลังจากนั้นท่านจึงชักชวนพวกชาวบ้านขึ้นไปทำบุญที่หินสี่ก้อน ทุกวันนี้ชาวบ้านยังคงพากันไปทำบุญตามคำสั่งของท่าน โดยชาวบ้านจะขึ้นไปทำบุญให้แก่เหล่ามิถุนาธิฐเป็นประจำทุก 3 ปีซึ่งจะทำในช่วงเดือน 4 ของปี ที่ตั้งของหินสี่ก้อนเป็นสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์อีกแห่งหนึ่ง ที่ตั้งอยู่บนภูดินสวนทราย ลักษณะเป็นหินทรายก้อนโตสี่ก้อนที่ตั้งท่ามเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าโดยหินทั้งหมดได้โผล่พ้นจากดินทั้งหมด ในการทำบุญหินสี่ก้อนนี้จะทำพิธีในเดือน 4 ของทุกปีช่วงเกี่ยวกับการทำบุญผะเวศ สมัยก่อนการขึ้นไปทำบุญหินสี่ก้อนจะเดินทางเท้าขึ้นไปแล้วค้างบนภูหนึ่งคืน

ประเพณีบุญหินตีก้อนนี้เป็นประเพณีที่สืบทอดและปฏิบัติมาแต่โบราณ จุดประสงค์เพื่อขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ข้าวปลาอุดมสมบูรณ์ ให้ชาวบ้านอยู่กันอย่างมีความสุข รวมทั้งสัตว์และสิ่งมีชีวิตในหมู่บ้านไม่ให้มีโรคภัยเบียดเบียนหรือไม่ให้มีเหตุอันตรายเกิดขึ้นในหมู่บ้าน นอกจากนี้ก็เป็นการขอบคุณเทวารักษ์และเจ้าป่าเจ้าเขาที่ประทานความอุดมสมบูรณ์และความร่มเย็นเป็นสุขแก่ชาวบ้านเสงภา หัวนา ป่าก้อทั้งหมด

ประเพณีแห่ต้นดอกไม้ เป็นประเพณีที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของหมู่บ้านเสงภา หัวนา ป่าก้อ การเกิดขึ้นของประเพณีแห่ต้นดอกไม้มีที่มาเกี่ยวข้องกับตำนานการสร้างพระธาตุดินแทน โคตตำนานกล่าวว่า ก่อนที่พระพุทธรูปจะออกจากหมู่บ้านไป ได้สั่งให้ชาวบ้านเสงภาว่า "เมื่อถึงช่วงปีใหม่ให้หยุดทำงานทุกอย่างและทำบุญสงกรานต์โดยให้มีการทำธง(ธง)เพื่อบูชาพระรัตนตรัย สระน้ำและทำต้นดอกไม้เพื่อบูชาพระพุทธรูปในวันพระเข้าขึ้น(วันที่อัญเชิญพระพุทธรูปที่นำมาสร้างน้ำกลับไปประดิษฐานในสิมเช่นเดิม)ทั้งให้ทำพิธีสงฆ์พระสงฆ์ นายศรีพระพุทธรูปและครูบาอาจารย์ คารวะหลวง(ขอขมาที่มาเล่นมาเพื่อนในวิควา)และก่อกองพระทราย"

ในเช้าวันแรกของงานวันสงกรานต์คือ วันที่ 13 เมษายน ชาวบ้านมารวมกันในโบสถ์วัดศรีโพธิ์ชัย (บ้านเสงภา)เพื่อรับศีล หลังจากนั้นจะช่วยกันอัญเชิญพระพุทธรูปในโบสถ์มาจัดเรียงบนแท่นภายนอกและในหอสงฆ์ซึ่งเป็นวิหารจำลองขนาดเล็กสร้างด้วยไม้ มีไม้แก่นเจาะเป็นวงพาดจากภายนอกเพื่อให้น้ำไหลลงรดพระพุทธรูปบนแท่นและเข้าน้ำพระพุทธรูปในหอสงฆ์ เมื่อได้สงฆ์พระพุทธรูปกันอย่างทั่วถึงก็จะอัญเชิญพระพุทธรูปบนแท่นภายนอกกลับเข้าไปประดิษฐานในโบสถ์อย่างเดิม ออกวันพระพุทธรูปที่ประดิษฐานในหอสงฆ์เพราะการสงฆ์พระพุทธรูปที่หอสงฆ์จะยังคงทำต่อเนื่องกันไปทุกวันจนถึง "วันพระเข้าขึ้น" ซึ่งอย่างช้าไม่เกินวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 6 เมื่อเสร็จพิธีสงฆ์ชาวบ้านจะเล่นสาดน้ำ และในวันนี้ชาวบ้านสงฆ์พระที่บริเวณน้ำคอกถ้าพระหรือฝายถ้าพระอยู่บริเวณบ้านเสงภา ซึ่งจะมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่จะมีการสงฆ์พระทุกปี เป็นการขอบคุณต้นน้ำถ้าธารที่บันดาลน้ำที่อุดมสมบูรณ์ตลอดทั้งปีแก่หมู่บ้าน

ในวันที่ 14 เมษายน เริ่มมีขบวนแห่ข้าวพันก้อนและเครื่องไทยทานของชาวบ้านหลายกลุ่ม(แต่ละคุ้มบ้าน)จากบ้านเสงภา หัวนา ป่าก้อ ทอยเข้ามาในเขตวัดศรีโพธิ์ชัย หลังจากแห่เวียนรอบโบสถ์ 3 รอบก็ทำพิธีถวายและฟังพระเทศน์ฉลองข้าวพันก้อนแล้วถวายภัตตาหารเช้า คบ่ายก็เป็นเวลาทำต้นดอกไม้ซึ่งมักจะร่วมกันทำในหมู่ญาติพี่น้องเพื่อนฝูงหรือคนในละแวกบ้านเป็นกลุ่มๆพวกผู้ใหญ่และเด็กจะออกไปเก็บดอกไม้กันตามป่าละเมาะบ้าน ส่วนผู้ชายก็จะช่วยกันทำโครงต้นดอกไม้จากไม้ไผ่เป็นรูปทรงคล้ายปราสาทสี่เหลี่ยม เมื่อขึ้นโครงแล้วก็ช่วยกันเสียบร้อยดอกไม้ตกแต่งให้สวยงาม ดอกไม้ที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นดอกไม้พื้นบ้านได้แก่ ดอกหางนกยูง ดอกกูด ดอกจำปา(ดอกต้นทม) ดอกโครี เป็นต้น

หลังจากกินข้าวเสร็จ ชาวบ้านจะมาตั้งขบวนแห่ต้นดอกไม้ไปถวายวัดและถึงที่ชาวบ้านต้องนำติดตัวไปคือเทียนจำนวนเท่าใดก็ได้แต่นิยมเป็นคู่(การจุดเทียนมักจุดทีละ 2 เท่ม)พร้อมทั้งดอกไม้ละแวกบ้าน เช่นดอกทรายเหิน ดอกรีฟ้า เป็นต้น การทำต้นดอกไม้ถวายเป็นพุทธบูชานี้จะกระทำทุกวันพระจนกระทั่ง "วัน

พระเจ้าขึ้น" โดยชาวบ้านถือว่าเมื่อก่อนจะทำต้นดอกไม้จำนวนมากกว่าทุกวันนี้ ปัจจุบันเนื่องจากเกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจมีผลทำให้ชาวบ้านจำนวนหนึ่งออกจากหมู่บ้านเพื่อทำงาน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของหมู่บ้านนั้นเป็นผลโดยตรงจากนโยบายจากกรมป่าไม้ โดยที่ตามนโยบายของกรมป่าไม้นั้นต้องการรักษาสภาพป่าไว้โดยการห้ามถางไร่เพื่อขยายพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน แต่นโยบายดังกล่าวก็ไม่มีมาตรการหรือหนทางที่จะเข้ามารองรับปัญหาที่จะตามมาจากการดำเนินงานตามนโยบาย

วันที่ 15 เมษายน ถือเป็นวันเถลิงศกใหม่ ในตอนเช้ามีจะมีการจุดประทัดยิงเป็นการเฉลิมฉลองพร้อมกับขับไล่สิ่งอัปมงคลต่างๆ ในวันพระเจ้าขึ้นหลังจากอัญเชิญพระพุทธรูปจากหอสงฆ์กลับไปประดิษฐานในโบสถ์แล้วก็มีการก่อพระเจดีย์ทรายหรือก่อกองพระทรายที่บ้านแสงภา(แต่สำหรับบ้านป่าก่อจะกระทำในเดือน7) ตอนบ่ายชาวบ้านจะนำสูงซึ่งทำจากค้ำฝ้ายสีต่างๆ ถักเป็นผืนยาวขนาดประมาณ2-3วาประดับด้วยปุยฝ้าย4ผืนและผู้ชายจากแต่ละครอบครัวต้องไปฟังเทศน์ฟังธรรมที่วัดเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ครอบครัวและในเช้ามีคของวันรุ่งขึ้น ชาวบ้านจะพากันขึ้นไปที่พระธาตุดินแทนและทำพิธียกขันโอกาสเช่นเดียวกับที่กระทำในงานนมัสการพระธาตุ จุดประทัดเพื่อขอขมาและขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล

ประเพณีการก่อกองพระทราย กองพระทรายเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่พระสูงศักดิ์สร้างไว้ด้วยสาเหตุเพื่อไม่ให้เหล่ามิถุนาติฐิเข้ามาบรบกวนในหมู่บ้าน กองพระทรายมีอยู่สองแห่งคือบ้านห้วยนาและบ้านป่าก่อ ชาวบ้านจะร่วมกันก่อกองพระทรายทุกปีโดยกองพระทรายที่ตั้งอยู่ในบริเวณบ้านห้วยนาจะมีการทำบุญในเดือน5ช่วงเดียวกับสงกรานต์ ส่วนกองพระทรายที่ตั้งอยู่บ้านป่าก่อจะทำบุญในเดือน7 ชาวบ้านเชื่อว่า ถ้ากองพระทรายทั้งสองแห่งนี้พังทลายลงเท่ากับพื้นดินเมื่อใด เมื่อนั้นผีบ้านผีเมืองจะถูกขืนมาสร้างคามเดือดร้อนสู่หมู่บ้าน จึงมีการก่อกองพระทรายทุกปีมิได้ขาด ที่น่าสนใจคือการก่อกองพระทรายนี้ชาวบ้านป่าก่อจะไปก่อร่วมกับชาวบ้านแสงภาไม่มีการแบ่งแยกเพราะชาวบ้านถือว่าเป็นหมู่บ้านและเครือญาติเดียวกัน

ประเพณีบุญพระเวส(มะ-เหวด) ชาวบ้านแสงภา ห้วยนา ป่าก่อถือว่าเป็นการทำบุญที่สำคัญมากและมักจะทำในช่วงเดือน 4 ของทุกปี ชาวบ้านแสงภา ห้วยนา ป่าก่อจะร่วมกันทำบุญเพื่อขอความอุดมสมบูรณ์ให้แก่หมู่บ้าน การทำบุญพระเวสมีที่มาจากเรื่องราวของมหาเวสสันดรชาดก

ในการทำบุญพระเวสของชาวบ้านแสงภา ห้วยนา ป่าก่อ จะจัดติดต่อกันอย่างน้อย 4 วัน โดยแบ่งเป็น วันแต่ง ชาวบ้านจะมาช่วยกันตกแต่งศาลาที่จะเทศน์มหาชาติให้มีบรรยากาศคล้ายกับป่าเขาและต้นกล้วย ต้นอ้อยจะถูกนำมาประดับแสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของหมู่บ้านพร้อมกับต้องปลูกสร้างห่ออุปคุตโดยปกติจะสร้างอยู่ทางทิศตะวันออกของศาลา นอกจากนั้นต้องแต่งเครื่องร้อยเครื่องพันสำหรับการบูชาท้าวท้าวซึ่งได้แก่ เครื่องควาหวานต่างๆเป็นต้น วันต่อมาเป็น วันรวม จะเป็นวันสำคัญเพราะมีชาวบ้านในหมู่บ้านอื่นๆมาร่วมทำบุญด้วย เริ่มต้นด้วยการทำพิธีเบิกพระพุทธรูปโดยการนำพระพุทธรูปออกมาให้ชาวบ้านได้บูชาปิดทองแล้วทำการนิมนต์พระอุปคุตให้มาสถิตย์ที่ห่ออุปคุตที่สร้างเตรียมไว้ พระอุปคุตนั้นตามคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาจะอาศัยอยู่กลางสมุทร ดังนั้นชาวบ้านจึงสมมติให้ท่านอาศัยอยู่ในแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ในเขตหมู่บ้าน ในหมู่บ้าน

บ้านแสงดา หัวนา ป่าก่จะสมมติให้ท่านอาศัยอยู่บริเวณจุดที่น้ำแพร่และน้ำกาไหลมาบรรจบกัน โดยชาวบ้านเชื่อว่าพระอุปคุตจะช่วยปราบมารที่มารังควานระหว่างการทำบุญพระเวส และชาวบ้านจะทำน้ำอุปคุตโดยการนำน้ำจากลำน้ำแพร่และน้ำกามาใส่อ่างไว้ในโบสถ์แล้วนำน้ำโมฆณา(น้ำที่อยู่ในถ้ำไม่ถูกฝนไม่ถูกแดด)มาผสมรวมกันนำดอกไม้มาลอยพร้อมกับทำพิธีเสกน้ำ เมื่อเสร็จพิธีก็แจกจ่ายแบ่งปันกัน กิน ถ้างหน้าเพราะถือว่าเป็นน้ำสิริมงคลแก่คนและครอบครัว และในวันนี้มีการร่วมกันบริจาคทรัพย์

วันที่สามคือ วันแห่พิธีแห่พระเวสเข้าเมือง จะเริ่มต้นด้วยการทำพิธีเบิกแหนภุชาไฟชาวบ้านจะไปรวมกันตามที่นั่งหมายบริเวณชายป่าของหมู่บ้าน(ป่าทางภูมคธิ)เป็นการสมมติคล้ายกับเรื่องเวสตันครชาดก โดยชาวบ้านจะสมมติให้หมู่บ้านของตนเป็นเมืองพร้อมกันนั้นก็สมมติให้พระพุทธรูปเป็นพระเวสตันคร ชาวบ้านนำดอกไม้มาบูชาพระเวสและทูลเชิญให้เข้าเมืองผู้เชิญจะเป็นผู้มีความรู้ทางธรรมในหมู่บ้านนี้คือ หมอคู่ขวัญของแต่ละหมู่บ้าน(หมอคู่ขวัญได้รับอิทธิพลจากลัทธิพราหมณ์) ซึ่งถือว่าเป็นการรับวัฒนธรรมของหลวงเข้ามาในหมู่บ้านแต่ถูกปรับให้สอดคล้องกับเงื่อนไขที่ชาวบ้านดำรงอยู่ พระสงฆ์ก็จะเทศน์กัณฑ์กัณฑ์ให้ชาวบ้านที่นั่งอยู่ฟัง การนั่งของชาวบ้านจะนั่งเรียงตามอาวุโสและเพศเหมือนเดิม เมื่อเสร็จแล้วจัดขบวนอัญเชิญพระเวส ขบวนแห่นี้มีหน้าด้วยสเนนที่หามกระบะสี่เหลี่ยมภายในประกอบด้วย พระพุทธรูป ช้างจำลอง ม้าจำลอง หนังสือพระไตรปิฎก พานบายศรี มีชาวบ้านถือเสวตฉัตร คบาย ปืน หอกเดินตาม ต่อมาเป็นขบวนแห่พระสงฆ์รูปที่ นั่งอยู่บนสเนนและสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ ผ้าผืนที่วาดเป็นเรื่องราวพระเวสตันครชาดกโดยปกติผ้าผืนจะถูกเก็บไว้ จะได้เห็นก็เฉพาะช่วงพิธีการทำบุญนี้ ผ้าผืนจะเป็นศูนย์กลาง โดยชาวบ้านอาจใช้มือจับหรือกึ่งไม้ผูกติดกับผ้าแล้วแห่กัน ไปตามความยาวของผ้าในระหว่างการแห่ชาวบ้านจะใช้ช่อดอกไม้จุ่มน้ำหอมที่เตรียมมาเสกให้แกกัณฑ์เหมือนกับฝนโบกขรพรรษในชาดก มีการยิงปืนสลับไปเพื่อเป็นการรุมรุมไม่ให้เข้ามาเป็นอุปสรรคระหว่างทำพิธีพร้อมกับพูดแต่สิ่งที่ดีเช่น อยู่ดีมีแสง เป็นต้น เมื่อแห่เข้ามาในวัดจะเวียนรอบ โบสถ์ 3 รอบแล้วจึงนำเครื่องของขบวนเข้าไปในโบสถ์ สำหรับผ้าผืนจะนำไปจึงรอบสิม(โบสถ์)เพื่อให้ผู้มาร่วมทำบุญได้ประพรมด้วยน้ำอบน้ำหอม วันที่4เป็นวันฟังเทศน์ ซึ่งวันนี้จะมีการฟังเทศน์มหาชาติและชาวบ้านมีความเชื่อว่า ถ้าสามารถฟังเทศน์มหาชาติให้จบในคราวเดียวได้ เมื่อเกิดในชาติหน้าจะได้พบยุคพระศรีอาริย์

ชาวบ้านถือว่า การทำบุญพระเวส เป็นพิธีกรรมแห่งความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากเรื่องราวในชาดกเกี่ยวข้องกับความสุขสมบูรณ์ เมื่อเชิญพระเวสเข้าเมืองชาวบ้านจะเปรียบตัวเองเหมือนกับประชาชนในอาณาจักรสิททีที่เมื่อพระเวสตันครเสด็จเข้าเมืองแล้ว นำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์ยิ่งกว่าเดิม การทำบุญพระเวสอาจช่วยให้ชาวบ้านลดความกังวลที่เกิดจากความเป็นอยู่และการดำรงชีวิตที่ต้องพึ่งพาระบบการเกษตรที่อาศัยน้ำเป็นหลัก ถึงแม้ว่าชาวบ้านจะมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่อาศัยอยู่ แต่สิ่งที่เหนือความคาดหมายย่อมนำมาซึ่งความวิตกกังวลและในการทำบุญพระเวสนี้ถึงสำคัญอีกอย่างคือ การให้ทาน ถือว่าเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านที่ต่างสถานภาพทางเศรษฐกิจต่างสถานภาพทางสังคมร่วมแบ่งปันและกระจายผลผลิตออกไป พร้อมทั้งสร้างความสัมพันธ์ที่ดีภายในและภายนอกหมู่บ้านด้วย เป็นการช่วยทำให้โครงสร้างของหมู่บ้านมั่นคง

ประเพณีบุญตักบาตรข้าวสาร การทำบุญทำในวันพระช่วงตั้งแต่เช้าพระยามจนถึงออกพรรษา เป็นการอุทิศส่วนกุศลแก่บรรพบุรุษและขอความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ข้าวใน นาที่กำลังเขียวแตกกอ งานทำบุญของชาวบ้านป่าก่อนนั้นจะทำร่วมกับหมู่บ้านแสงกาและหัวนาที่วัดศรีโพธิ์ชัย(วัดแสงกา) ซึ่งตามปกติงานทำบุญประเพณีต่างๆ ของสามหมู่บ้านนี้ทำร่วมกันยกเว้นการทำบุญของพระทราย ขึ้นตอนการทำบุญนั้นชาวบ้านจะแบ่งออกเป็น 2 วัน คือวันเตรียมและวันทำบุญ (ในปีนี้เป็นวันที่ 5 กันยายน 2539ตรงกับแรม 8 ค่ำ เดือน 9) ในวันเตรียมชาวบ้านจะเรียกว่า "มี้อโฮม" ในตอนเย็นหลังจากเสร็จงานชาวบ้านจะมาร่วมกันทำอาหารและขนม เพื่อถวายพระ และต้อนรับคนจากหมู่บ้านอื่นที่บ้านผู้นำของแต่ละหมู่บ้าน ชาวบ้านจะมาทำอาหารและห่อข้าวต้มซึ่งเป็นขนมที่ใส่ไส้ที่ทำด้วยฟักทองหรืออย่างอื่นตามแต่ผลผลิตที่มีอยู่ในช่วงเวลาดังกล่าวการห่อนั้น ส่วนมากจะเป็นแม่บ้านและเด็กโดยแต่ละบ้านต้องมาอย่างน้อยบ้านละ 1 คน หรือถ้าไม่มาต้องนำของเช่น ข้าวเหนียว มะพร้าว น้ำตาล พริก ฟักทอง ใบตองและอื่นๆ มาให้ แต่ส่วนมากจะเป็นข้าวเหนียว 1 ซาม ส่วนจำนวนที่ห่อข้าวต้มนั้นขึ้นอยู่กับภาระแจกจ่ายภายในหมู่บ้าน การถวายพระและการเลี้ยงชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่น ในแง่ทางเศรษฐกิจถือว่าเป็นการกระจายทรัพยากรอย่างหนึ่งเพราะเมื่อเตรียมเสร็จจะมีการแจกจ่ายแบ่งปันให้ผู้มาห่อนำกลับบ้าน

ในตอนเช้าวันแรม 8 ค่ำ เดือน 9 ชาวบ้านจะนำอาหารเพื่อไป "จ้งหัน" พระสงฆ์ด้วยตนเอง ปกติชาวบ้านจะไม่ได้นำอาหารมาวัดเองเพราะที่บ้านป่าก่อ แสงกา หัวนานั้นทุกวันที่มิใช่วันพระจะมี"ห่อออก แม่ออก" ซึ่งเป็นคนเฒ่าคนแก่ที่ไปวัดฟังธรรมทุกวันจะเดินไปตามบ้านเพื่อรับอาหารจากแต่ละคุ้มบ้านของคนใส่ "กะต่า" ไปวัด แต่ในวันพระนั้นห่อออกแม่ออกทั้งหลายของหมู่บ้านจะออกเดินทางจากบ้านในตอนรุ่งเช้าเพื่อมาจำศีลอยู่วัด 1 คืนโดยส่วนมากไม่ออกไปไหนจะอยู่แต่ในบริเวณโบสถ์และกินอาหารมื้อเดียว เมื่อชาวบ้านนำอาหารมา ถวายพระ ฟังเทศน์ ฟังธรรม เสร็จก็กลับบ้านเพื่อมาวัดอีกครั้งในตอนสายและก่อนออกจากวัด ชาวบ้านจะนำข้าวเหนียวที่เหลือไว้จากการใส่บาตร ไปวางตามกำแพงวัด พื้นดิน ต้นไม้และอื่นๆ ในบริเวณวัด เป็นการทำทานให้กับวิญญูชาติที่เร่ร่อน พฤติกรรมนี้เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ชาวบ้านกับสิ่งที่เหนือธรรมชาติอย่างหนึ่ง ในตอนสายอาหารคาวและข้าวต้มจากหมู่บ้านถูกนำมารวมกันที่วัด ชาวบ้านจะมาวัดพร้อมกับขันใส่ข้าวสารใบใหญ่เพื่อนำมาตักบาตรข้าวสาร เมื่อชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่นจากบ้านนุ่ง บ้านนาแก้วใหม่ บ้านนาแก้วเก่า บ้านลาด บ้านเกลี้ยง บ้านโป่งกูด บ้านเหมืองแพร่ บ้านนาโพธิ์ บ้านนาท่อน บ้านห้วยนาสี ที่อยู่ห่างจากหมู่บ้านแสงกา หัวนา ป่าก่อ เป็นระยะทางอย่างน้อย 5 กิโลเมตรได้เดินทางมาถึง ส่วนมากจะเป็นผู้หญิงและคนแก่ การแต่งกายสุภาพและคามความคิดของชาวบ้านนั้นผู้หญิงต้องนุ่งผ้าซิ่นเมื่อเข้าวัด ถ้าเป็นคนแก่ทั้งหญิงและชายจะสวมเสื้อขาวเสืยงที่ใส่ด้วยผ้าสไบสีขาว ทุกคนจะมีขันใส่ข้าวเพื่อนำมาตักบาตร เมื่อได้เวลาทุกคนพร้อมกันบนศาลาวัด ในการนั่งบนศาลาจะแสดงลำดับอาวุโสและเพศ คนที่มีอาวุโสมากกว่าจะนั่งข้างในแล้วกระจายออกไปตามอาชูและเพศชายจะนั่งข้างในเช่นกัน ในช่วงนี้พระสงฆ์จากบ้านอื่นก็จะบอกบุญ งานการต่างๆ เพื่อแจ้งให้หมู่บ้านอื่นทราบและไปช่วยเหลือเอาแรงกันในระดับหมู่บ้านคือหมู่บ้าน ชาวบ้านก็ได้พบปะพูดคุยกับญาติพี่น้อง การพูดคุยส่วนมากเป็นเรื่องการทำมาหากินเช่น เรื่องการเพาะปลูกพืชผล การมีพืชชนิดใหม่เข้ามาในหมู่บ้าน ไร่ได้ เป็นต้น ในการตักบาตรมีการตักทั้งหมด 8 บาตร โดยที่บาตรแรกชาวบ้านจะนำเงินมาใส่ บาตรที่สองถึงบาตรสุดท้ายชาวบ้านจะตักข้าวสารที่ นำมาใส่ลงไปจนหมด ซึ่งในการตักบาตร

ผู้ขายที่นึ่งหน้าตุก(คนสำคัญของหมู่บ้าน)จะได้ใส่บาตร ก่อนแล้วไล่มาจนผู้ขายหมด ผู้หญิงที่มีอาวโตะที่นั่งต่อมา จึงเริ่มต้นได้จนเสร็จรับประทานอาหารร่วมกันและเมื่อถึงกำหนดนัดหมายในวันพระหน้าชาวบ้านจากบ้านแสง ภา หัวนา ป่าก้อก็จะพากันไปทำบุญตามวันเวลาสถานที่ที่นัดหมาย หมุนเวียนไปตามหมู่บ้านอื่นๆจนครบแบบนี้ ทุกปี

วัตถุที่ได้จากการตักบาตร คือ เงินและข้าวสารนั้น ข้าวสารที่ได้ทั้งหมดจะ ถูกคณะกรรมการ วัด(ซึ่งคณะกรรมการของวัดศรีโพธิ์ชัยนี้ ประกอบด้วยผู้นำและชาวบ้านจาก 3 หมู่ บ้าน)นำออกขายให้แก่ผู้ที่มีข้าว ไม่เพียงพอต่อการบริโภคเพราะบางครอบครัวไม่มีพื้นที่สำหรับการทำนาและขายในราคาที่ถูกกว่าท้องตลาด ใน ปีนี้ข้าวที่ได้จากการทำบุญจำนวน 13 ตัง ได้ตกลงขายในราคาถึงละ 100 บาท เงินที่ได้จากข้าวสารและเงินที่ได้ จากการใส่บาตรจะถูกคณะกรรมการวัดเก็บไว้ใช้ในกิจการของวัด การทำบุญแบบนี้เป็นการเปิดโอกาสให้กับข้าว อาหาร เงินได้รับการแจกจ่ายออกไปให้กับคนที่ต่างฐานะทางเศรษฐกิจ ต่างสถานภาพทางสังคมทั้งในหมู่บ้าน เดียวกันและใกล้เคียง ถือเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างหนึ่งว่าด้วยการกระจายผลผลิตผ่านเงื่อนไขของพิธีกรรม ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆของหมู่บ้านที่กระตุ้นให้ความคิดบางประการของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงกล่าวคือเมื่อเปรียบเทียบการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในอดีตและปัจจุบันพบว่าชาวบ้านจะติดอยู่กับหลัก กำไรขาดทุนอยู่บ้าง แต่เมื่อนำสิ่งของต่างๆมาร่วมกันทำบุญ ชาวบ้านจะไม่ได้หวังผลตอบแทนกำไรหรือขาดทุน นอกจากนี้ผลของการทำบุญจะช่วยให้เกิดเครือข่ายของความสัมพันธ์ภายในหมู่บ้านและระหว่างหมู่บ้านด้วย

เมื่อพิจารณาจากประเพณีต่างๆที่กล่าวมาในข้างต้น สะท้อนให้เห็นได้ว่า ข้าวเป็นสิ่งจำเป็นที่ สำคัญขั้นพื้นฐานของการดำรงชีพของชาวบ้าน เนื่องจากข้าวปรากฏอยู่กับประเพณีพิธีกรรมต่างๆของชาวบ้าน เช่น การทำบุญประเพณีต่างๆในหมู่บ้าน การทำบายศรี การสู่ขวัญ การสุคนขวัญ เป็นต้น นอกจากนี้แสดงถึงความ สัมพันธระหว่างชาวบ้านกับสิ่งเหนือธรรมชาติและความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้านแล้ว ยังได้สะท้อน ถึงความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับธรรมชาติด้วย เนื่องจากการเพาะปลูกข้าวนั้นต้องอาศัยธรรมชาติ โดยมีดิน และน้ำเป็นสิ่งสำคัญในการผลิต และชาวบ้านตั้งแต่อดีตจึงรู้จักเรียนรู้ธรรมชาติและดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับ ธรรมชาติ ดังนั้นชาวบ้านจึงเรียนรู้การใช้ดินที่เหมาะสมและเรียนรู้การจัดการน้ำตามสภาพแวดล้อมที่ดำรงอยู่ พร้อมกับเรียนรู้ว่าความอุดมสมบูรณ์ของดินน้ำและความอุดมสมบูรณ์แห่งชีวิตนั้นความอุดมสมบูรณ์ของป่าเป็น สิ่งสำคัญ นอกจากนั้นชาวบ้านตระหนักว่าความอุดมสมบูรณ์ของข้าว นั้น ย่อมมาจากความอุดมสมบูรณ์ของดิน และน้ำ ซึ่งต้องอาศัยและรักษาป่าเป็นแหล่งต้นน้ำและเป็นปัจจัยพื้นฐานของการดำรงอยู่ของหมู่บ้าน

3.3.5 การจัดการทรัพยากรของชุมชน

ในการจัดการทรัพยากรพื้นฐานของการดำรงอยู่ของหมู่บ้านหรือการจัดการดิน-น้ำ-ป่าของหมู่บ้านป่าก้อนี้เป็นการจัดการของชาวบ้านที่มีมาเป็นระยะเวลาานาน ซึ่งเป็นการจัดการที่สอดคล้องกับวิถีการผลิต ของหมู่บ้าน รวมทั้งการดำเนินชีวิตในช่วงเวลานั้นๆ สำหรับการจัดการที่ดินของหมู่บ้านป่าก้อ ลักษณะการใช้ พื้นที่ของหมู่บ้านนั้น เริ่มจากพื้นที่ตั้งหมู่บ้านจะตั้งอยู่บนเชิงเขาและพื้นที่ตั้งหมู่บ้านจะสูงกว่าพื้นที่ทำการเกษตร

โดยมีพื้นที่ทำนาและพื้นที่ทำไร่ล้อมรอบหมู่บ้าน เนื่องจากสภาพที่ตั้งของหมู่บ้านโดยรอบเป็นภูเขาสูงชัน มีที่ราบที่เหมาะสมสำหรับการทำนาเพียงเล็กน้อย จึงทำให้ชาวบ้านไม่ตั้งบ้านเรือนในบริเวณที่ราบลุ่มริมน้ำแพร่ แต่ต้องมาตั้งบ้านเรือนห่างออกมาอยู่บริเวณเชิงเขา

สำหรับพื้นที่ทำนาของหมู่บ้าน ลักษณะจะเป็นที่ราบลุ่มและตั้งอยู่ต่ำกว่าบริเวณที่ตั้งหมู่บ้าน และจำนวนที่นาทั้งหมดรอบหมู่บ้านป่าก่อประมาณ 500 ไร่^{*} ในหมู่บ้านป่าก่อคือบริเวณที่ชาวบ้านเรียกว่า "นาทุ่ง" ตั้งอยู่ระหว่างหมู่บ้านและลำน้ำแพร่ ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้านและเป็นพื้นที่เพาะปลูกข้าวที่สำคัญของหมู่บ้าน โดยที่บริเวณที่นาทุ่งนี้ใช้ระบบเหมืองฝายในการทำนาได้แก่เหมืองนาทุ่งและเหมืองน้อย และเมื่อข้ามลำน้ำแพร่ไปจนถึงเชิงภูมคติ ก็จะเป็นพื้นที่เพาะปลูกที่สำคัญของหมู่บ้านเช่นกันแต่จะมีลักษณะสูงชันกว่าที่นาบริเวณนาทุ่ง ซึ่งที่นาบริเวณนี้ชาวบ้านจะเรียกว่า นาม่วงใหญ่ นาม่วงน้อย นาทา นาน้อย นาชำปอดแปด นาเทิ้ม นาป่าคาและนาไช้กมะเอี่ยม โดยที่นาเหล่านี้ส่วนใหญ่ไม่ได้ใช้น้ำจากระบบเหมืองฝายเพราะลักษณะของพื้นที่สูงชัน สรุปว่าทางทิศใต้ของหมู่บ้านมีพื้นที่ทำนาจำนวนมาก ในขณะที่ทางทิศเหนือของหมู่บ้านจะมีพื้นที่ทำนายน้อยกว่าและเป็นลักษณะการทำนาบนที่สูงชัน ที่นาบริเวณนี้ชาวบ้านจะเรียกว่านาชันบันได แต่การทำนาบริเวณนี้กลับใช้น้ำจากระบบเหมืองฝาย คือเหมืองโป่งข้าง สำหรับพื้นที่เพาะปลูกซึ่งเป็นพื้นที่ที่ใช้ทำนาปลูกข้าวนี้ นอกจากชาวบ้านจะใช้เป็นแหล่งเพาะปลูกข้าวเพื่อบริโภคและขายเมื่อเหลือจากการบริโภคแล้ว พื้นที่ดังกล่าวชาวบ้านยังใช้ปลูกพืชผักเพื่อการบริโภคและการค้าด้วย เช่น โกโก้(เพื่อขาย) ผักกาด เป็นต้น และในฤดูหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวชาวบ้านจะนำสัตว์มาเลี้ยงไว้เพื่อสัตว์จะได้เสริมหญ้าที่ขึ้นในนาเป็นอาหารและมูลของสัตว์ก็เป็นปุ๋ยโดยธรรมชาติ^{**}

พื้นที่ทำไร่ทำสวนของชาวบ้านป่าก่อนั้น ลักษณะของพื้นที่จะอยู่ติดกับพื้นที่ทำนาและหมู่บ้าน โดยจะอยู่สูงกว่าและสลับกับป่าเหล่า^{***} จนถึงเขตป่าดง^{****} พื้นที่ทำไร่ทำสวนส่วนมากจะมีลักษณะลาดชันตามความสูงของภูเขาเป็นลอนคลื่นสูงต่ำสลับกัน ในการทำไร่ของชาวบ้านจะไม่บุกเบิกให้พื้นที่โล่งเตียนทั้งหมด แต่ชาวบ้านจะถางออกบางส่วนที่พิจารณาว่าเหมาะสม^{*****} ทำให้ส่วนที่เหลือจึงเป็นพื้นที่ป่าที่พื้นสภาพจากการทำไร่ข้าวโหดอย่างมากในสมัยก่อน และในพื้นที่ทำไร่บางส่วนของชาวบ้านจะอยู่ติดกับถนน ซึ่งได้ตัดผ่านหมู่บ้าน พื้นที่ทำนาและพื้นที่ทำไร่ ส่วนพืชที่ชาวบ้านปลูกได้แก่ ข้าวโหด ข้าวไร่ จิง ถั่ว ถั่วฝักยาว และมีการปลูกไม้ยืนต้น ได้แก่ มะขาม มะม่วง ส้ม ขนุน ลิ้นจี่ ลำไย มะไฟ น้อยหน่า เป็นต้น ลักษณะการปลูกไม้ยืนต้นของชาวบ้านป่าก่อนั้น บางครอบครัวที่มีพื้นที่ครอบครองจำนวนมากและมีแรงงานพร้อมทุนจะทำการปลูกเป็นแปลงโดยที่อาจปลูกรวมกันหลายชนิด ในขณะที่บางครอบครัวก็จะปลูกตามที่ว่างในที่ไร่ที่นา

* จากสารสัมพันธ์นาคำ สิงห์วิทย์ วันที่ 4 กันยายน 2539

** จากสารสัมพันธ์ นางดี จันทร์สุข วันที่ 18 กรกฎาคม 2539

*** ป่าเหล่าหมายถึงป่าที่อาศัยพื้นสภาพ

**** ป่าทงหมายถึงป่าที่อุดมสมบูรณ์

***** จากสารสัมพันธ์นายสัง แก้วสุวรรณ วันที่ 17 พฤษภาคม 2539 ได้ให้ข้อมูลว่า ในการทำไร่ข้าวโหดจะเลือกพื้นที่ที่มีดินไม่ใหญ่จำนวนน้อยและดินเป็นบริเวณที่มีดินไม่ก็จะดีเพราะสะดวกในการถาง แต่สาเหตุที่ทำให้ดินไม่จนมากใหญ่เพราะเวลาถางป่าเสร็จ ต้องเผาเพื่อปรับพื้นที่ให้เหมาะสมกับการเพาะปลูก

สำหรับการจัดการน้ำของหมู่บ้าน ในแต่ละหมู่บ้านมีเหมืองฝาย เป็นระบบชลประทานพื้นบ้านของชาวบ้านในหมู่บ้านแสงภา หมู่บ้านห้วยนาและหมู่บ้านป่าก่อแห่งนี้ เพื่อใช้กักเก็บน้ำธรรมชาติให้มีใช้ตลอดปี เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศเป็นเทือกเขาสูง จึงทำให้มีพื้นที่ราบเหมาะแก่การทำนาอยู่อย่างจำกัด พื้นที่สำหรับการทำนาจะกระจายอยู่ระหว่างหุบเขา โดยที่ตั้งของชุมชนจะอยู่บริเวณเชิงเขา ระบบเหมืองฝายเป็นระบบชลประทานขนาดเล็กซึ่งไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อพื้นที่ป่าไม้ พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์และพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน ทั้งยังเป็นประโยชน์ต่อการเกษตรกรรมของชาวบ้าน จึงถูกสร้างขึ้นมาควบคู่กับการทำนาสืบทอดมานานนับแต่มีการตั้งหมู่บ้านแสงภา หมู่บ้านห้วยนาและหมู่บ้านป่าก่อแห่งนี้

เหมืองฝายนั้น ประกอบด้วย ตัวฝายที่ชาวบ้านช่วยกันสร้างขวางกั้นน้ำธรรมชาติ ในหมู่บ้านป่าก่อกั้นน้ำธรรมชาติที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์คือกั้นน้ำแพร่หรือน้ำแม่(ตามภาษาท้องถิ่น) เพื่อทดน้ำให้ไหลเข้าตามทิศทางที่ต้องการไปยังลำเหมืองที่ขุดแยกจากกั้นน้ำให้มีระดับลาดเอียงลงเรื่อยๆเข้าสู่ที่นา ซึ่งเป็นความรู้ของชาวบ้านที่มีมานานและเป็นความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้ จากสภาพแวดล้อมที่เขาดำรงอยู่

การจัดการระบบเหมืองฝาย จะประกอบด้วย นายเหมืองซึ่งทำหน้าที่ดูแลรับผิดชอบเหมืองฝายทั้งระบบให้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย ตั้งแต่การกำหนดครมเมื่อพิพาทนั้นจะเป็นหน้าที่ของคณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้ที่จะเป็นนายเหมืองนั้นจะถูกเลือกโดยผู้ใช้น้ำร่วมกัน มีความเห็นพ้องกันว่าเป็นผู้ที่ชาวบ้านเชื่อถือเอา การเอางานและส่วนมากจะเป็นผู้ที่มีที่นาอยู่ทางท้ายน้ำ ด้วยสาเหตุที่จะได้ทำหน้าที่ควบคุมดูแลในการขุดลอกเหมืองอย่างจริงจังเพราะถ้าไม่ดูแลที่นาของคนที่อยู่ทางท้ายน้ำก็จะไม่ได้รับน้ำ ในสมัยก่อนนั้นเมื่อถึงเวลาการขุดลอกเหมืองฝายนายเหมืองจะใช้การตีฆ้องแสดงว่าจะมีการนัดหมายไปขุดลอกลำเหมืองตัวนั้น แต่ในปัจจุบันได้เปลี่ยนโดยมีการประกาศและบอกต่อกัน โดยปกติการขุดลอกเหมืองฝายจะทำกันในวันพระเพราะเป็นวันหยุดของชาวบ้านหมู่บ้านแห่งนี้ ในกรณีที่สมาชิกผู้ใช้น้ำผู้ใดไม่ไปทำการขุดลอกลำเหมืองฝาย นายเหมืองจะทำการปรับเป็นเงินตามที่ได้มีข้อตกลงร่วมกันคือ 100 บาทต่อวัน ในส่วนสมาชิกผู้ใช้น้ำคือผู้ใช้น้ำจากลำเหมืองฝายจะมีความสำคัญในฐานะผู้ร่วมกำหนดข้อตกลงและเป็นหน้าที่ผู้ใช้น้ำทุกคนที่จะต้องช่วยกันแจ้งแก่กลุ่มผู้ใช้น้ำของคน เมื่อพบเห็นสิ่งผิดปกติหรือหากไม่ได้รับความเป็นธรรม

ในอดีตหมู่บ้านแสงภา หมู่บ้านห้วยนาและหมู่บ้านป่าก่อนั้น เป็นหมู่บ้านเคียงกันมาก่อนและในปัจจุบันยังคงมีความเกี่ยวพันกันอยู่ในระบบเครือญาติ การทำมาหากิน การใช้ที่ดิน รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากเหมืองฝายเพราะที่นาของชาวบ้านทั้ง 3 หมู่บ้านที่มีความเป็นเครือญาติจึงทำให้ที่นาของชาวบ้านแห่งนี้ปะปนกัน เป็นสาเหตุให้กลุ่มผู้ใช้น้ำไม่ได้แยกออกมาอย่างชัดเจนเฉพาะหมู่บ้านเดียว ในหมู่บ้านแสงภา หมู่บ้านห้วยนาและหมู่บ้านป่าก่อมีเหมืองฝายทั้งหมด 7 ตัวดังนี้ เหมืองฝายน้าเดิมเป็นฝายดินที่ทำกันเองโดยชาวบ้าน เพื่อนำน้ำมาใช้ในการทำนา ในปี 2526 โครงการสร้างงานในชนบท(กตข.)มีงบประมาณก่อสร้างฝายเป็นคอนกรีตและในปี 2532 โครงการอีสานเขียวให้งบประมาณสร้างเหมืองคอนกรีตขึ้น โดยผ่านบริเวณพื้นที่นาในคอนเหนือสุดของพื้นที่นาทั้งหมด พื้นที่นาส่วนมากจะเป็นของชาวบ้านแสงภา แต่ก็ปรากฏว่ามีชาวบ้านป่าก่อมี

ที่นาอยู่บริเวณคังกล่าว และมีนาควัง อินทังเป็นนาขเหมือง เหมืองฝายดำพระหรือนากลาง เป็นเหมืองที่ชาวบ้านทำขึ้นเพื่อใช้ในการทำนา ต่อมีโครงการสร้างงานในชนบท(กศข.)ได้ให้งบประมาณก่อสร้างน้ำประปาเข้าหมู่บ้าน จึงมีการต่อเติมฝายขึ้นด้วยคอนกรีตพร้อมกับสร้างถังเก็บน้ำประปา ในปี 2529 ได้ปล่อยน้ำเข้าสู่หมู่บ้านและได้ทำเหมืองคอนกรีตแทนเหมืองดินที่เคยใช้มา โดยเหมืองจะแบ่งออกเป็น 2 สาย โดยสายแรกจะผ่านพื้นที่ตอนกลางของพื้นที่นาและมีนายเพชร พรหมผาบเป็นนายเหมือง ส่วนอีกสายหนึ่งนั้นจะผ่านพื้นที่ตอนล่างสุดของพื้นที่นา และมีนายอาจ สิงห์รักษ์เป็นนายเหมือง เหมืองฝายนาหิน เป็นเหมืองที่ชาวบ้านสร้างขึ้น แต่ปรากฏว่าปี 2534 เกิดการชำรุดเสียหาย เหมืองฝายนาทุ่ง แต่เดิมฝายเป็นดินโดยชาวบ้านก่อสร้าง ในปี 2532 มีโครงการสร้างงานในชนบท(กศข.)ให้งบประมาณก่อสร้างต่อเติมฝายและก่อสร้างเหมืองคอนกรีต เพื่อส่งน้ำในการทำนาในบริเวณตอนกลางของพื้นที่ทำนาและมีนายประดิษฐ์ ไพรภิบาลเป็นนายเหมือง เหมืองฝายนาคา เป็นฝายดินที่ชาวบ้านก่อสร้างขึ้นและมีนายแก่น จันทะคุณเป็นนายเหมือง เหมืองฝายโป่งข้าง เดิมเป็นฝายดินในปี 2534 โครงการสร้างงานในชนบท(กศข.)มีงบประมาณให้ในการต่อเติมฝายและเหมืองเป็นคอนกรีต เพื่อนำน้ำมาใช้ในการทำนาบริเวณตอนเหนือของพื้นที่ทำนาและมีนายหลิน มั่นมาเป็นนายเหมือง และ เหมืองฝายน้อย เป็นถ้ำเหมืองที่แยกออกมาจากออกมาจากเหมืองนาทุ่ง

แต่สำหรับเหมืองฝายที่ตั้งอยู่ในบริเวณหมู่บ้านป่าก่อและสมาชิกผู้ใช้น้ำส่วนมากเป็นชาวหมู่บ้านป่าก่อมีดังนี้ ได้แก่

1.เหมืองฝายนาทุ่ง ซึ่งมีนายเหมืองชื่อ นายประดิษฐ์ ไพรภิบาล(บ้านหวนา)เหมืองฝายตัวนี้จะใช้น้ำจากลำน้ำแพร่บริเวณเหนือสะพานหัวคอมประมาณ 500-600 เมตร และถ้ำเหมืองจะเป็นแนวฮาวรอบหมู่บ้านป่าก่อ ผ่านพื้นที่ลุ่มของบริเวณนาทุ่ง ถัดและเลียบหมู่บ้านป่าก่อและอ้อมหมู่บ้านหวนา หมู่บ้านแสงภา ไปบรรจบกับน้ำภาที่บริเวณจุดที่น้ำภาและน้ำแพร่บรรจบกัน ซึ่งเหมืองนาทุ่งนี้เป็นเหมืองที่สำคัญของหมู่บ้าน เนื่องจากผ่านที่ทำนาของหมู่บ้านเป็นจำนวนมากและก่อสร้างมาเป็นเวลานานพร้อมกับการบุกเบิกที่นา

2.เหมืองฝายน้อย ซึ่งมีนายเหมืองชื่อ นายบัน โทจำปา(บ้านป่าก่อ) เป็นเหมืองฝายที่ใช้น้ำแห่งเดียวกับเหมืองนาทุ่ง แต่เนื่องจากพื้นที่นาทุ่งบริเวณที่ติดกับลำน้ำแพร่บางส่วนมีลักษณะสูงชัน ทำให้น้ำจากเหมืองนาทุ่งไม่ตามารถกระจายได้อย่างทั่วถึง คนที่จุดเหมืองครั้งแรกจึงได้คิดจุดเหมืองน้อย เพื่อให้การกระจายน้ำไปทั่วพื้นที่ทุ่งนา เหมืองน้อยนี้จะไหลลงน้ำแพร่บริเวณตรงกลางนาม่วงใหญ่

3.เหมืองนาคา มีนายเหมืองชื่อ นายแก่น จันทะคุณ(บ้านป่าก่อ) เป็นเหมืองที่ใช้น้ำจากบริเวณเหนือเหมืองนาทุ่งขึ้นไปประมาณ 300 เมตร จะมีคลองส่งน้ำเลียบถนนมาที่บริเวณเหนือสะพานหัวคอมเป็นถ้ำเหมืองที่จะส่งน้ำมาเฉพาะบริเวณนาคาที่มีเจ้าของนาเพียง 2 ราย

4.เหมืองฝายโป่งข้าง ซึ่งมีนายเหมืองชื่อ นายหลิน มั่นมา(บ้านหวนา) เป็นเหมืองที่ใช้น้ำจากลำน้ำแพร่บริเวณได้น้ำตกครั้ง 500-600 เมตร ลักษณะของถ้ำเหมืองตัวนี้จะอยู่บริเวณบ้านบนของหมู่บ้านป่าก่อ ซึ่งแตกต่างกับเหมืองฝายทั้งสามตัวข้างต้นที่ไหลบริเวณบ้านลุ่มของหมู่บ้านป่าก่อ ที่นาบริเวณที่น้ำจากเหมืองโป่งข้างไหลผ่านนี้ส่วนมากเป็นนาแบบขั้นบันได เนื่องจากที่บริเวณนี้สูงชันกว่าบริเวณนาทุ่งมาก

¹ จากการศึกษาข้อมูล สังกัดวันที่ 16 กรกฎาคม 2539

² จากการศึกษาข้อมูล สังกัดวันที่ 17 พฤษภาคม 2539

สำหรับสาเหตุที่ทำให้ระบบเหมืองฝายของหมู่บ้านปากอ ยังสามารถดำรงอยู่และดำเนินการได้มาเป็นเวลานานนั้น สิ่งที่ต้องพิจารณาคือ การทำข้อตกลงกันระหว่างผู้ใช้น้ำที่เข้าร่วมกัน ประกอบกับการที่มีปรับเปลี่ยนข้อตกลงกันตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป เช่น จากเดิมลำเหมืองเป็นเหมืองดิน การดูแลจัดการจะกระทำอย่างหนึ่ง ต่อมามีการเปลี่ยนแปลงจากเหมืองดินมาเป็นเหมืองคอนกรีตสำหรับเหมืองฝายบางตัว การจัดการก็จะมีการเปลี่ยนแปลงไปให้สอดคล้องกับสถานการณ์ ข้อตกลงที่มีต่อกันแสดงให้เห็นถึงสิทธิและหน้าที่ของสมาชิกผู้ใช้น้ำคือ ผู้ใช้น้ำต้องมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาเหมืองฝายและปฏิบัติตามข้อตกลงต่างๆ การใช้น้ำจะแบ่งปันทั้งผู้ต่อน้ำตลอดจนถึงผู้ที่อยู่ท้ายน้ำ คนที่มีที่นามากและคนที่มีที่น้อย สิ่งที่ทำให้ระบบเหมืองฝายของชาวบ้านสามารถคงอยู่ได้ตามการเปลี่ยนแปลงเพราะชาวบ้านมีการประนีประนอมเคารพในกฎระเบียบและสิทธิแก่กัน มีความเท่าเทียมในการจัดสรรทรัพยากรน้ำท่ามกลางความเป็นเครือญาติของชุมชน

ส่วนการจัดการป่า หมู่บ้านปากอเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าภูซี้เต้า ป่าภูเขียงและป่าภูเรือโคยได้ประกาศในปี 2527 ตามของสภาพแวดล้อมโดยรอบหมู่บ้านปากอ ซึ่งส่วนมากจะเป็นพื้นที่ที่สูงกว่าพื้นที่ทำไร่และความสูงชันมาก และเป็นพื้นที่ป่าที่ยังคงความสมบูรณ์เป็นแหล่งต้นน้ำในการทำนา แหล่งอาหาร ในอดีตชาวบ้านหมู่บ้านแสงภา หมู่หัวนาและหมู่บ้านปากอร่วมกันดูแลพื้นที่ป่าทั้งด้านทิศเหนือและทิศใต้ของหมู่บ้าน ทิศเหนือของหมู่บ้านมีภูเขาชื่อ"ภูดินสวนทราย" มีพื้นที่ประมาณ 70,000 ไร่ โคยมีพื้นที่ป่าบางส่วนประมาณ 18,000 ไร่ เป็นพื้นที่ป่าที่ชาวบ้านทั้งสามหมู่บ้านได้ใช้ประโยชน์ เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำเป็นแหล่งอาหาร เป็นแหล่งสมุนไพรและใช้ประกอบประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการรักษาป่า คือประเพณีหินสีก้อนหรือบุญเมี่ยง จุดประสงค์ของประเพณีเพื่อเป็นการขอบคุณเทวดาอารักษ์ เจ้าป่าเจ้าเขา ที่ได้มอบความอุดมสมบูรณ์ให้กับหมู่บ้าน ซึ่งประเพณีนี้จะทำทุก 3 ปี ส่วนด้านทิศใต้ของหมู่บ้านปากอนั้นคือ"ภูมดฮี"ที่เป็นแหล่งต้นน้ำในการทำนาของชาวบ้านปากอ

อนึ่ง ด้วยการจัดการป่าของรัฐ นอกจากจะทำให้หมู่บ้านแห่งนี้อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติแล้ว ในเวลาต่อมาได้ทำให้ป่าผืนนี้บางส่วนกลายเป็นพื้นที่ป่าสัมปทานของจังหวัดเลยในป่าโครงการบ้านนาท่อนบ้านนุง(ถ.8)แปลงที่ 19,20,21 โดยบริษัทเลยทำไม้จำกัดเป็นผู้รับสัมปทานและในป่าโครงการดังกล่าวมีการให้สัมปทานแบบรายย่อยจนกระทั่งมีการให้สัมปทานระยะยาวแก่ผู้รับสัมปทานเดิม ซึ่งระยะเวลาของการให้สัมปทานเริ่มเมื่อวันที่ 27 ธันวาคม 2526 และสิ้นสุดวันที่ 22 มีนาคม 2546 ในปี 2528 บริษัทผู้รับสัมปทานได้เข้ามาดำเนินการแต่ชาวบ้านทั้งสามหมู่บ้านได้ร่วมกันคัดค้านจนพลเอกหาญ ลีลาพันธ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในขณะนั้นได้เดินทางมาตรวจสอบ และชาวบ้านอำเภอหนองบัวได้เดินทางมาเรียกร้องที่รัฐสภา^๖ ต่อมาในปี 2532เมื่อมีการประกาศป่าสัมปทาน(ป่าบก)ทั่วประเทศ สัมปทานป่าไม้ในพื้นที่ดังกล่าวจึงสิ้นสุดลงโดยปริยาย แต่ต่อมาในปีเดียวกันได้มีการเข้ามาเตรียมพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่อุทยานโดยฝ่ายทหารที่เข้า

^๖ เพราะในระหว่างเดินทางขึ้นไปหาปู่ชวบ้านก็จะพาคันเก็บใบเมี่ยงมันไปด้วย เพื่อนำไปประกอบอาหารในพิธีบุญหินสีก้อนและกินมวนวิไลในครัวเรือน

^๗ จากวารสารสำนักงานเขตฯ สุพรรณบุรี วันที่ 21 เมษายน 2539

^๘ จากวารสารสำนักงานเขตฯ สุพรรณบุรี วันที่ 21 เมษายน 2539

มาปฏิบัติงานในพื้นที่ มีการตัดทางและสร้างหมู่บ้านเพื่อความมั่นคงขึ้น 2 หมู่บ้าน และฝ่ายทหารได้เสนอพื้นที่ ภูตืนสวนทรายนี้ให้กรมป่าไม้พิจารณาอนุมัติ(กองอำนาจการโครงการพัฒนาเพื่อความมั่นคง พื้นที่อำเภอหนองบัว จังหวัดเลย:2533,14) พร้อมกับมีการดำเนินการเตรียมพื้นที่มาตลอดและเป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน จนกระทั่งในปี 2538กรมป่าไม้ได้ประกาศให้พื้นที่ภูตืนสวนทรายที่ชาวบ้านร่วมรักษาไว้ตั้งแต่การก่อตั้งหมู่บ้านเป็นอุทยานแห่งชาติเทือกพระเกียรติหรืออุทยานแห่งชาตินาแห้ว ซึ่งทำให้ในปัจจุบันเหลือพื้นที่ป่าเพียงแห่งเดียวที่ชาวบ้านป่าก่อ ร่วมกันรักษาไว้ คือ ป่าภูมคธิที่ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้านและมีความอุดมสมบูรณ์น้อยกว่าภูตืนสวนทราย

ป่าต้นน้ำ ป่าต้นน้ำของหมู่บ้านป่าก่อเพื่อเป็นป่าต้นน้ำในการทำนาคือบริเวณห้วยปูนและห้วย ลึกบนป่าภูมคธิ มีเนื้อที่ประมาณ200ไร่¹ บริเวณดังกล่าวชาวบ้านป่าก่อจะเรียกว่า "ป่าชานาเขาหวง"มาแต่ดั้งเดิม จนถึงปัจจุบัน ลักษณะของภูมคธิด้านบนมีลักษณะเป็นพื้นราบบนสันเขาหรือที่ชาวบ้านเรียกว่าหลังแป ในช่วง เวลาที่มีการปลูกข้าวโพดจำนวนมาก ชาวบ้านได้วางป่าแถบภูมคธิเพื่อเป็นพื้นที่เพาะปลูกข้าวโพดจำนวนมากแต่ ในการวางป่านั้นชาวบ้านจะมีกฎเกณฑ์ในการวางเพื่อรักษาบริเวณที่เป็นต้นน้ำไว้ ต่อมาเมื่อชาวบ้านหยุดทำไร่ ข้าวโพดและสูญเสียป่าภูตืนสวนทราย และได้มีการจัดองค์กรรักษาป่าภูมคธิ ขึ้นประกอบด้วยพื้นที่ดังกล่าวบาง ส่วนได้เติบโตกลายเป็นป่าเหล่าหรือป่าพื้นสภาพ จึงมีตกลงกันพื้นที่บางส่วนเพิ่มขึ้นเพื่อรักษาไว้เป็นต้นน้ำ โดย ขยายจากเดิมบริเวณห้วยลึกห้วยปูนเป็นจากห้วยปูนถึงห้วยปอบเป็นเขตป่าต้นน้ำ สภาพป่าจะประกอบด้วย ต้นไม้ขนาดใหญ่ เช่น ไม้ยาง ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้พยอม ไม้จำปา ไม้ไผ่และอื่นๆ รวมทั้งพืชและสัตว์ที่สามารถใช้เป็น อาหาร และนอกจากป่าต้นน้ำแล้วในการจัดการป่าของหมู่บ้านยังแบ่งออกเป็นป่าใช้สอย ซึ่งอยู่ติดต่อกับป่า ต้นน้ำไปทางทิศตะวันตก ป่าใช้สอยดังกล่าวชาวบ้านทั้งสามหมู่บ้านสามารถมาใช้ประโยชน์ได้ เพื่อใช้ในการ ช่อมแซมบ้านเรือนและสิ่งสาธารณประโยชน์ ป่าดังกล่าวตั้งอยู่บริเวณห้วยปอบจนถึงห้วยดุด่าน และในบริเวณ นี้มีแหล่งน้ำสำหรับทำน้ำประปาของหมู่บ้านป่าก่ออยู่ด้วย ซึ่งแหล่งน้ำประปาดังกล่าวเป็นแหล่งน้ำซับตาม ธรรมชาติ ส่วนป่าที่ชาวบ้านใช้เลี้ยงสัตว์ เป็นป่าที่อยู่บริเวณภูมคธิ แต่ตั้งอยู่สูงถัดขึ้นไปจากป่าที่ชาวบ้านรักษาไว้ เป็นป่าต้นน้ำ ลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบบนสันเขาหรือหลังแป ซึ่งบริเวณดังกล่าวเป็นป่าพื้นสภาพจากการทำไร่ข้าว โพดของชาวบ้านและชาวบ้านได้ร่วมรักษาไว้เป็นที่ใช้เลี้ยงสัตว์

ในหมู่บ้านป่าก่อ นอกจากมีป่าซึ่งเป็นแหล่งให้ชีวิตเพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนแล้ว หมู่บ้านแต่ ละแห่งยังมีป่าในวาระสุดท้ายของชีวิตหรือป่าช้า² ซึ่งชาวบ้านจะใช้ฝังหรือเผาผู้ที่ตายเฉพาะชาวบ้านหมู่บ้านป่า ก่อ โดยที่หมู่บ้านแสงภาและหมู่บ้านหวนาก็จะมีป่าช้าเป็นของแต่ละหมู่บ้าน สำหรับป่าช้าของหมู่บ้านป่าก่อ นั้น ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้านฝั่งภูตืนสวนทราย แต่เดิมมีบริเวณประมาณ 15 ไร่ ปัจจุบันเหลือประมาณ 9 ไร่ เนื่องจากแบ่งเนื้อที่บางส่วนในการตั้งสำนักงานหน่วยป้องกันรักษาป่าที่ ลธ.9(นาแห้ว)

บทบาทของหน่วยงานของรัฐที่เข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องการจัดการดูแลป่านั้น สำหรับหมู่บ้าน ป่าก่อมีอย่างน้อย 3 หน่วยงาน ได้แก่ โครงการพัฒนาเพื่อความมั่นคงพื้นที่ภูจืด ภูเมียง ภูสอยดาว(2) บริเวณพื้นที่

¹ จากการสัมภาษณ์ นายส่ง แก้วสุวรรณ วันที่ 17 พฤษภาคม 2539

² ป่าช้า ของหมู่บ้านทั้งสามแห่งมีที่ตั้งอยู่ที่วัดศรีโพธิ์ แต่ตั้งอยู่ในเขตหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้าน

โครงการคือ รอยต่อจังหวัดพิษณุโลก จังหวัดอุตรดิตถ์และจังหวัดเลย ได้จัดตั้งขึ้นตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2531 เพื่อดำเนินงานยุทธศาสตร์พัฒนา เนื่องจากบริเวณรอยต่อทั้งสามจังหวัดนี้ในอดีตเคยเป็นฐานที่มั่นของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย นอกจากนี้บริเวณดังกล่าวยังเป็นพื้นที่ชายแดนมีลักษณะที่เอื้ออำนวยต่อการดำเนินการเคลื่อนไหวและปฏิบัติการของกองกำลังจากภายนอกประเทศ จึงก่อให้เกิดปัญหาการรุกถ้ำอริปไตยของประเทศ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างความมั่นคงถาวรให้แก่พื้นที่บริเวณที่ติดกับชายแดน ดังนั้นจึงดำเนินการจัดตั้งโครงการนี้โดยมีส่วนร่วมราชการต่างๆที่เกี่ยวข้องร่วมรับผิดชอบ ในส่วนของกรมป่าไม้ หน่วยงานที่ร่วมรับผิดชอบโครงการนี้คือสำนักงานส่งเสริมการปลูกป่า โดยมีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบของกองทัพอากาศที่ 2 และกองอำนวยการโครงการพัฒนาเพื่อความมั่นคงพื้นที่อำเภอนาแห้ว(ฝ่ายทหาร)เป็นผู้วางแผนอำนวยการและประสานงานกับหน่วยงานราชการต่างๆที่เข้าร่วมโครงการ สถานที่ดำเนินการอยู่บริเวณตำบลแสงภา อำเภอ นาแห้ว จังหวัดเลย และได้เริ่มดำเนินการในปีพ.ศ.2533 เป็นต้นมา มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดที่ดินซึ่งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติสำหรับเป็นที่อยู่อาศัยและทำกินให้แก่ทหาร กองหนุนราษฎรอาสาสมัครและราษฎรที่ไม่มีที่ดินทำกินพร้อมทั้งให้สิทธิการครอบครองที่ดินอย่างถูกต้องตามกฎหมาย เพื่อปรับปรุงฟื้นฟูสภาพป่าที่เสื่อมโทรมและบริเวณต้นน้ำลำธารให้กลับคืนสู่สภาพสมบูรณ์และป้องกันรักษาการทำลายป่าของราษฎร โดยมีเป้าหมายการดำเนินงานเพื่อจัดที่ดินให้แก่ทหารกองหนุน ราษฎรอาสาสมัคร รวมทั้งราษฎร ไม่มีที่ดินทำกินในเขตกองทัพอากาศที่ 2 พร้อมทั้งส่งเสริมอาชีพให้แก่ราษฎร เพาะชำกล้าไม้เพื่อแจกจ่ายให้แก่ราษฎร ปลูกฟื้นฟูสภาพป่าที่เสื่อมโทรมปีละ 1000 ไร่และปลูกป่าฟื้นไม้ใช้สอยปีละ 50 ไร่รวมทั้งประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่เพื่อทำการป้องกันและปราบปรามการบุกรุกทำลายป่าในบริเวณพื้นที่รับผิดชอบของโครงการ ในส่วนวิธีการดำเนินงานการปลูกป่าไม้ใช้สอยนั้นจะปลูกในพื้นที่ที่ได้กำหนดให้เป็นที่สาธารณะประโยชน์หรือพื้นที่กันไว้เป็นป่าชุมชน โดยพันธุ์ไม้ที่จะนำมาปลูกเป็นไม้โตเร็ว เพื่อที่ราษฎรได้มีไม้ใช้สอยสำหรับเป็นเชื้อเพลิง ซึ่งโครงการนี้ในระยะแรกมีกำหนดระยะเวลารวม 5 ปี ในปัจจุบันโครงการนี้ยังดำเนินการอยู่เป็นลักษณะการดำเนินงานป่าอนุรักษ์สวนป่า (สำนักงานส่งเสริมการปลูกป่า,2533:1-5)

หน่วยป้องกันรักษาป่าที่ลย.9(นาแห้ว)จังหวัดเลย หน่วยงานนี้สังกัดสำนักงานป่าไม้จังหวัดเลย หน่วยงานลย.9นี้ได้เข้ามาก่อตั้งสำนักงานในหมู่บ้านป่าก่อประมาณปี 2533 ซึ่งวัตถุประสงค์ของหน่วยลย.9 เพื่อรักษาป่าให้คงสภาพและป้องกันปราบปรามการกระทำผิดกฎหมายเกี่ยวกับการป่าไม้จำนวน 5 ฉบับ ได้แก่ พระราชบัญญัติป่าไม้ 2484 พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ 2504 พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ 2507 พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า 2535 เป็นต้น พร้อมทั้งตรวจสอบหรือกำกับดูแลการปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับที่กรมป่าไม้และกฎหมายกำหนด และเพื่อป้องกันไฟป่าและภัยธรรมชาติในพื้นที่ป่าไม้ โดยที่มีหน้าที่ความรับผิดชอบในการป้องกันและปราบปรามการกระทำผิดกฎหมายว่าด้วยการป่าไม้ในเขตความรับผิดชอบ ซึ่งได้ทำการประชาสัมพันธ์ให้รู้ถึงประโยชน์และโทษของการทำลายป่าทั้งทางตรงทางอ้อม รวมทั้งการปฏิบัติงานตามที่ได้รับมอบหมายจากหน่วยงานต้นสังกัด โดยหน่วยป้องกันรักษาป่าที่ลย.9(นาแห้ว)นี้มีพื้นที่รับผิดชอบในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าภูเปือยภูชี้เต่าและภูเรือ และพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าลำน้ำภาคและป่าลำแควน้อยฝั่งซ้าย ซึ่งพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติดังกล่าวอยู่ในท้องที่อำเภอ นาแห้ว จังหวัดเลย

หน่วยงานล่าสุดได้แก่ อุทยานแห่งชาติน่านเหวหรืออุทยานแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ เริ่มจากการดำเนินงานของกองอำนวยการโครงการพัฒนาเพื่อความมั่นคง พื้นที่อำเภอนานเหว จังหวัดเลย ในแผนงานที่ 3 แผนงานพิทักษ์ทรัพยากรและปรับปรุงสภาพแวดล้อม ซึ่งในแผนดังกล่าวมีเรื่องการขออนุรักษ์พื้นที่ภูดินสวนทรายเป็นเขตอุทยานแห่งชาติและในช่วงเวลาปี 2532-2536 ได้เสนอเรื่องการขออนุรักษ์พื้นที่ภูดินสวนทรายเป็นเขตอุทยานแห่งชาติให้กรมป่าไม้พิจารณาอนุมัติ และทางราชการเพิ่งจะประกาศพื้นที่ดังกล่าวเป็นอุทยานแห่งชาติเมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2537 และมีพื้นที่จำนวน 70,000 ไร่ และอุทยานแห่งแรกในเขตอำเภอนานเหวโดยมีภูมิประเทศเป็นที่อกเขาตลับซับซ้อนทอดค้วเป็นแนวทางยาวจากเหนือจรดใต้ และมีภูดินสวนทรายสูงโดดเด่นอยู่ท่ามกลางขุนเขาใหญ่น้อย ภูดินสวนทรายสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 1,378 เมตร ซึ่งที่อกเขาแห่งนี้เป็นต้นน้ำห้วยทรายที่หล่อเลี้ยงสรรพชีวิตในนานเหวและห้วยทรายนี้จะไหลมาบรรจบกับแม่น้ำเหืองทางตอนเหนืออำเภอนานเหว นับเป็นพรมแดนธรรมชาติระหว่างไทย-ลาว

ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น บทบาทของหน่วยงานที่ดำเนินงานที่ดำเนินตามนโยบายการจัดการป่าของรัฐ บางโอกาสได้กลายเป็นแรงกระตุ้นให้ชาวบ้านมีความกระหนักรถึงความสำคัญการรักษาป่าเพิ่มขึ้น โดยที่การเงื่อนไขแรกของการรักษาป่าของชาวบ้านนั้น เนื่องจากถ้าหากชาวบ้านไม่ร่วมรักษาป่าต้นน้ำ ชาวบ้านหรือชุมชนก็จะไม่มีน้ำในการเพาะปลูก ซึ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อชุมชน แต่เมื่อมีแรงกระตุ้นจากภายนอกเกิดขึ้น แรงกระตุ้นดังกล่าวได้ทำให้เงื่อนไขในการรักษาป่าของชาวบ้านถูกพัฒนาเป็นการรักษาป่าเพื่อแสดงสิทธิในการใช้และได้มาซึ่งสิทธิในการจัดการ

อย่างไรก็ตาม การจัดการทรัพยากรของชาวบ้านหมู่บ้านป่าก่อได้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินชีวิตของชุมชนกับป่า และการจัดการป่าของชาวบ้าน ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการดำเนินชีวิตของชาวบ้านแห่งนี้ เพราะป่าเป็นแหล่งอาหาร เป็นแหล่งสมุนไพร เป็นสถานที่เลี้ยงสัตว์และที่สำคัญเป็นแหล่งต้นน้ำเพื่อการปลูกข้าว ซึ่งข้าวเป็นสิ่งสำคัญของการดำรงชีพ ชาวบ้านมีการดูแลรักษารวมทั้งจัดการป่าของตนเองมาตั้งแต่ในอดีต โดยผ่านความเชื่อและประเพณีที่สำคัญของหมู่บ้าน ภายหลังเมื่อมีการเข้ามาจัดการป่าของรัฐในหมู่บ้าน โดยที่การจัดการป่าของรัฐได้พยายามแยกชุมชนที่อาศัยและใช้ประโยชน์ในป่าออกจากป่า และในการจัดการของรัฐมิได้มีโครงการช่วยเหลือที่เป็นรูปธรรมระยะยาวสำหรับชาวบ้าน ซึ่งถ้าเป็นเช่นนี้เราสามารถเชื่อได้อย่างแน่นอนว่าในระยะยาวเราก็ยังคงเผชิญปัญหาเช่นนี้อยู่ ในด้านหนึ่งชาวบ้านในหมู่บ้านได้พยายามแสดงให้รัฐเห็นว่าชาวบ้านมีความสามารถเพียงพอที่จะดูแลป่าได้ โดยให้รัฐลดบทบาทจากผู้คุมป่าเป็นเพียงองค์กรที่สนับสนุนช่วยเหลือชาวบ้านในการดูแลป่า ซึ่งน่าจะเป็นทางออกที่ดีสำหรับการจัดการป่าในอนาคต และในการศึกษาครั้งนี้ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่า ชาวบ้านมีความสามารถเพียงพอในการรักษาป่ารวมทั้งเชื่อว่าการรักษาป่านั้นไม่จำเป็นต้องแยกคนออกจากป่า